

Toi eusempaar

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

A. UUSTAL

**Rahvusvaheline
õIGUS**

II OSA

TARTU 1964

191 268

A-25206_v

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOI
RIIGI-JA HALDUSÕIGUSE KATEEDER

A. UUSTAL

Rahvusvaheline
ÕIGUS

II OSA

TARTU 1964

2

Tartu Ülikooli
Raamatukogu

191268

S i s u k o r d.

IV p e a t ü k k.

RIIKIDE VÄLISSUHTLEMISE ORGANID.

- § 1. Välissuhtlemise organite mõiste, nende kujunemine ja areng.
- § 2. Kodanlik ja nõukogude diplomaatia.
- § 3. Siseriiklikud välissuhtlemise organid.
- § 4. Välismaal asuvad välissuhtlemise organid.
- § 5. Diplomaatiliste esindajate määramise ja ärakutsumise kord.
- § 6. Diplomaatiline korpus.
- § 7. Diplomaatiline immunitet.
- § 8. Nõukogude Liidu kaubanduslikud esindajad.
- § 9. Konsulid.
- § 10. Nõukogude Liidu konsulid.

V p e a t ü k k.

RAHVUSVAHELISED LEPINGUD.

- § 1. Rahvusvahelise lepingu mõiste.
- § 2. Rahvusvaheliste lepingute nimetused.
- § 3. Rahvusvaheliste lepingute liigid.
- § 4. Rahvusvaheliste lepingute sõlmimise kord.
- § 5. Rahvusvaheliste lepingute jõustumine.
- § 6. Lepingu kehtivuse tähtaeg.
- § 7. Lepingu täitmise tagamine.
- § 8. Lepingu tõlgendamine.
- § 9. Lepingu kehtivuse lõppemine.

IV p e a t ü k k.

RIIKIDE VÄLISSUHTLEMISE ORGANID.

§ 1. Välissuhtlemise organite mõiste, nende kujunemine ja areng.

Suhete korraldamiseks teiste maadega on kõigis riikides moodustatud eri organid, mida nimetatakse välissuhtlemise organiteks. Nende struktuur, moodustamise kord ja kompetents määratakse põhiliselt kindlaks konstitutsiooniga.¹ Lähtudes nende asukohast, jaotatakse välissuhtlemise organid siseriiklikeks (mis asuvad antud riigi territooriumil) ja välismaal asuvaiks välissuhtlemise organeiks.

Välissuhtlemise organid olid tuntud juba orjanduslikus ühiskonnas. Valitsejad saatsid sagedasti oma esindajaid teistesse maadesse läbirääkimiste pidamiseks ja lepingute sõlmimiseks. Rooma suhteid välisriikidega korraldas eriline preestrite kolleegium - fetiales. Sellega ühes kujunesid orjanduslikus ühiskonnas tavaõiguslikud normid, mis reguleerisid välisriikide saadikute vastuvõtmise korda ja nende õiguslikku seisundit. Kõrvuti tavaõiguslike normidega reguleerisid nimetatud küsimusi ka siseriiklikud seadused. Näiteks on meie ajani säilinud umbes 1000. a. e.m.a. Indiast pärinev Manu seadus, mis sisaldab arvukalt norme riigi välissuhete korraldamise kohta. Orjanduslikus ühiskonnas väljakujunenud normid on osaliselt aluseks ka kaasaegsele välissuhtlemise organite õiguslikule režiimile.

Feodalismi periood oma killustatusega, olukorraga, kus

¹ Vt. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Konstitutsioon, art. 14, 48, 49, 68.

kõrvuti kuningatega tunnustati rahvusvahelise õiguse subjektidena ka feodaale, aitas kaasa riikidevaheliste suhete laienemisele ja sellega ühes ka neid suhteid korraldavate organite ning suhtlemise vormide diferentseerumisele.

Kuid erinevalt tänapäevast olid orjanduslikus ühiskonnas ja feodalismi alguses riikide välissuhteid korraldavad organid ajutise iseloomuga. Nad saadeti vajaduse korral välisriikidesse läbirääkimiste pidamiseks ja lepingute sõlmimiseks ja olles antud ülesande täitnud pöördusid nad kodumaale tagasi. Ka ei olnud kujunenud veel valitsuse koosseisus eri organit suhete korraldamiseks välisriikidega. Seda ülesannet täitis valitseja. Alles XIII sajandil nimetati Hispaanias, Prantsusmaal ja Inglismaal ametisse eriline ametiisik (sekretär) suhete korraldamiseks välisriikidega. Teistes Euroopa riikides kujunesid need alles XV-XVI sajandil.

Olukord muutus ühes uue klassi - kodanluse - astumisega rahvusvahelisele areenile. Rahvusvahelise kaubanduse areng tegi vajalikuks ka alaliste esinduste moodustamise välismaal, mille ülesandeks oli teda lähendanud riigi ja tema valitseva klassi huvide kaitsmine.

Tõuke alaliste esinduste moodustamiseks välismaal andis Vestfaali rahuleping 1648.a., kus peale muude põhimõtete leiti vajalik olevat moodustada riikide alatised välisesindused.

Tänapäeval on kõikides riikides spetsiaalsed organid välissuhte korraldamiseks (välisministeerium). Riigi esindamiseks välismaal ja tema huvide kaitsmiseks on samuti moodustatud alatised organid - diplomaatilised esindused. Riigid moodustavad tavaliselt diplomaatilised esindused kõigis nendes välisriikides, keda nad tunnustavad ja kellelega neil arenevad poliitilised ja majanduslikud suhted. Ainult üksikutel juhtudel võivad esineda olukorrad, kus riigid, kes teineteist tunnustavad, ei vaheta diplomaatilisi esindajaid. Taoline olukord võib esineda ainult siis, kui nende riikide vahel puuduvad püsivad poliitilised ja majanduslikud suhted või need on härmiselt vähe arenenud.

Venemaal moodustas tsaar Ivan IV 1549.a. erilise organi

välissuhete korraldamiseks, mis kandis nimetust Посольский приказ. Kuni selle organi moodustamiseni korraldas Venemaal välissuhteid Bojaaride Duuma. Esimene Venemaa alatine diplomaatiline esindus välismaal moodustati Poolas 1673.a. 1699.a. organiseeritakse esindused Hollandis ja Türgis, 1701.a. - Austrias, 1707.a. - Inglismaal ja 1717.a. - Prantsusmaal. XX sajandi alguseks oli Venemaa moodustanud välisriikides 33 alatist diplomaatilist esindust ja 3 agentuuri.

Venemaa rahvusvaheliste suhete laienemisega reorganiseeriti Посольский приказ Peeter I poolt ja nimetati ümber Saadikute Kolleegiumiks. 1719.a. moodustas Peeter I välissuhete korraldamiseks Välisasjade Kolleegiumi, mis püsis põhiliselt samasugusena kuni 1832.a., mil ta muudeti välisministeeriumiks. Välisministeerium püsis mõningate organisatsiooniliste muudatustega kuni Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsioonini.

Nõukogude riigi loomisega moodustati ka uus organ tema esindamiseks rahvusvahelistes suhetes. II Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi dekreediga 8. novembrist 1917.a. moodustati Välisasjade Rahvakomissariaat võimuletulnud uue klassi - töölisklassi esindamiseks ja tema suhete korraldamiseks teiste riikidega.

§ 2. Kodanlik ja nõukogude diplomaatia.¹

Operatiivset tegevust riikidevaheliste suhete korraldamisel läbirääkimiste ja kirjavahetuse teel nimetatakse diplomaatiaks. Diplomaatia on valitseva klassi käes üks peamisi vahendeid riigi välispoliitika teostamisel. V.I. Lenin, ise loomustades poliitikat "majanduse kontsentreerituima väljendusena, tema üldistuse ja lõpuleviimisenä", näitas sellega, et iga riigi välispoliitika määratakse antud riigi valitseva klassi materiaalsete elutingimustega. Valitsev klass kasutab

¹ Д.Б. Левин, Дипломатия, Москва 1962; Г.И. Тункин, Вопросы истории международного права, Москва 1962, lk. 216 jj.

poliitikat ka oma valitseva positsiooni kindlustamiseks riigis ja oma huvide elluviimiseks.

Sellest tulenebki diametraalne erinevus ühelt poolt kodanliku diplomaatia ja teiselt poolt nõukogude diplomaatia vahel.

Kodanliku diplomaatia ülesandeks siseriigis on kaitsta töötavate hulkade ekspuuteerimist, rahvusvahelisel areenil aga aidata kaasa imperialistide kasumite suurendamisele teiste maade majandusliku paljaksriisumise, teiste rahvaste orjastamise ja nende ekspuuteerimise teel. Kui imperialistlikud riigid ei suuda saavutada nimetatud reaktsioonilisi eesmäärke mitmesuguste "rahulike" vahenditega, nagu orjastavate lepingute ja majandusliku ekspansiooniga, võtavad nad tarvitusele vägivalda, päästavad valla sõja.

"Imperialistlikele riikidele on diplomaatia alati olnud ja jääb teistele rahvastele oma tahte pealesurumise, sõdade ettevalmistamise tööriistaks",¹ märgitakse Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmis.

Praegu näeme, kuidas kodanlik diplomaatia kavandab plaane agressiivseks sõjaks sotsialismileeri maade vastu, kujundab mitmesuguseid agressiivseid blokke (NATO, CENTO, SEATO), valmistab ette kontrevolutsioonilisi vandenõusid. Imperialistlike riikide diplomaatilised esindused rahvademokraatiamaades on muutunud spionaaži ja diversiooni tsentrumiteks. Diplomaatilise šantaažiga püüavad imperialistlikud suurriigid säilitada oma endisi positsioone kolooniates ja sõltuvates maades.

Hoopis teistsuguseid ülesandeid taotleb nõukogude diplomaatia. Tema ülesandeks on kaitsta ekspuuteerimisvaba sotsialistlikku majandussüsteemi ja kindlustada soodsaid võimalusi meie maa rahulikuks arenguks. Võitlus püsiva rahu eest rahvaste vahel ongi üks peamisi nõukogude diplomaatia ülesandeid. Samu eesmäärke taotleb ka rahvusvahelisel areenil kujunenud teiste sotsialistlike ja neutraalsete riikide poliitika.

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Tallinn 1961, lk. 52.

Lähtudes eelnimetatud demokraatlikest ülesannetest, on nõukogude diplomaatiale võõrad ka kodanliku diplomaatia poolt kasutatud reaktioonilised meetodid ja eesmärgid. Oma tegevuses rajaneb nõukogude diplomaatia marksismile-leninismile, mis võimaldab arvestada konkreetsete ülesannete lahendamisel ühiskonna arengu objektiivseid seadusi ja neid ära kasutada.

Nõukogude diplomaatia lähtub leninlikust erineva süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise poliitikast, võitleb selle eest; et süvendada heanaaberlikke suhteid kõigi maadega.

Taoliste demokraatlike meetodite ja eesmärkidega on nõukogude diplomaatia võitnud kogu rahuarbastava maailma üldise tunnustuse.

"Sotsialistlike riikide välispoliitika", märgitakse NLKP programmis, "mille aluseks on rahu, võrdõiguslikkuse, rahvaste enesemääramise, kõigi maade iseseisvuse ja suveräänsuse austamise printsiibid, ning samuti sotsialistliku diplomaatia ausad ja humaansed meetodid, avaldavad maailma valitsevale olukorrale üha suuremat mõju."¹

Nõukogude diplomaatiale on omane rahvalikkus. Nõukogude riik heidab juba oma esimeses välispoliitilises aktis, 8. novembril 1917. a. II Ülevenemaalise Nõukogude Kongressi poolt vastuvõetud rahudekreedis kõrvale saladiplomaatia, mis on kodanliku diplomaatia armastatuimaks meetodiks. Nõukogude riik arendab oma rahvusvahelisi suhteid avalikult. Meie valitsemise liikmed ja NLKP juhtivad töötajad esinevad sagedasti aruannetega rahva ees, hoides neid kursis kõigi tähtsamate välispoliitiliste küsimuste ja meie riigi välispoliitikaga.

Kuigi nõukogude diplomaatia võrreldes kodanliku diplomaatiaga on väga noor, on ta saavutanud hiilgavaid võite. Ta on ajanud nurja paljud meie maa vastu suunatud diplomaatilised mahhinatsioonid ja sõjalised avantüürid ning teinud palju tema rahulikuks arenguks.

¹ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, lk. 52, 53.

Võime olla kindlad, et ka tulevikus etendab nõukogude diplomaatia tähtsat osa meie maa rahulikus arengus ja püsiva rahvusvahelise rahu kindlustamisel.

§ 3. Siseriiklikud välissuhtlemise organid.

Siseriiklikeks välissuhtlemise organeiks on riigipea, valitsus, välisministeerium ja väliskaubanduse ministeerium. Kõigil neil organeil on tähta teatud ülesanded riigi välissuhete korraldamisel. Need ülesanded määratakse kindlaks konstitutsiooniga ja eriseadustega.

R i i g i p e a. Riigipea on kas ainuisikuline (president, monarh) või kollegiaalne organ (NSVL Ülemnõukogu Presiidium, rahvuskogude presiidiumid rahvademokraatiamaades).

Konstitutsioonide alusel täidab riigipea järgmisi ülesandeid riigi välissuhete korraldamisel: ta esindab riiki rahvusvahelistes suhetes, määrab esindajad välisriikidesse, annab neile volituskirjad, võtab vastu välisriikide diplomaatiliste esindajate volituskirjad, sõlmib ja ratifitseerib lepingud välisriikidega, otsustab sõja ning rahu küsimuse.¹

Riigipea ei vaja oma esindusfunktsioonide teostamisel välisriikides erivolitust.

Paljusid eelnimetatud ülesandeid teostavad kodanlike maa-de riigipead parlamendi heakskiitmisel. Näiteks võib USA president sõlmida rahvusvahelisi lepinguid 2/3 senati saadikute heakskiitmisel. Itaalias kuuluvad rahvusvahelised poliitilised lepingud, aga samuti ka lepingud, mis näevad ette tülikäsimuste lahendamise vahekohtu või kohtu teel, muudavad territooriumi koosseisu, panevad peale rahalisi kohustusi või muudavad siseriiklike seadusi, ratifitseerimisele parlamendi poolt.²

Monarhistlikes riikides (näit. Suurbritannias) on monarhi õigused välissuhtlemise alal tänapäeval vaid formaalsed ja tegelikult teostab neid valitsus.

¹ И.П.Блищенко, В.Н.Дурденевский, Дипломатическое и консульское право, Москва 1962, lk. 69 - 79.

² vt. Itaalia konstitutsioon, art. 80.

- NSV Liidu konstitutsiooni alusel kuulub Ülemnõukogu Presiidiumi kompetentsi (art.49): 1) diplomaatiliste esindajate määramine välisriikidesse ja nende ärakutsumine,
- 2) välisriikide diplomaatiliste esindajate volitus- ja ärakutsumiskirjade vastuvõtmine,
 - 3) rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimine ja denonseerimine,
 - 4) sõjalaokorra väljakuulutamine kallaletungi korral Nõukogude Liidule Ülemnõukogu istungjärgkude vaheajal või lepinguliste kohustuste täitmine vastastikuste abistamislepingute alusel.

Kõigi nende ülesannete täitmise eest vastutab Ülemnõukogu Presiidium Ülemnõukogu ees. Istungjärgkude ajal kuulub Ülemnõukogu kompetentsi sõjalaokorra väljakuulutamine. Vajaduse korral võib Ülemnõukogu täita ka teisi ülesandeid välissuhete korraldamisel, mis muidu on antud Ülemnõukogu Presiidiumi kompetentsi. Nii näiteks 26. mail 1942.a. ratifitseeris NSVL Ülemnõukogu Suurbritanniaga sõlmitud lepingu liiduks sõjas Saksamaa vastu ja põrastsõjaaegseks koostööks ning vastastikuseks abistamiseks.¹

Välismaal viibimisel kasutavad ainuisikuline riigipea ja kollegiaalse riigipea esimees ja liikmed (näiteks NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimees ja liikmed) kõiki diplomaatilistele esindajatele antud immunitete ja privileege.

V a l i t s u s. Valitsus teostab üldist juhtimist riigi välissuhete korraldamisel ja kannab nende eest poliitilist vastutust parlamendi ees. Valitsus nimetab tavaliselt esindajad mitmesugustesse rahvusvahelistesse organisatsioonidesse ja korraldab riigi osavõttu neist organisatsioonidest. Ta organiseerib majanduslikke suhteid välisriikidega. Kõigi nende küsimuste lahendamiseks võib valitsus sõlmida kokkuleppeid välisriikidega.

NSV Liidu konstitutsiooni alusel (art.68, p.9) teostab

¹ "Внешняя политика Советского Союза в период отечественной войны", Т. I, Москва 1946, lk. 302, 303.

Ministrite Nõukogu üldist juhtimist välissuhete korraldamisel ja peab tarvitusele võtma abinõud riigi huvide kaitseks. Ta juhib majanduslikku koostööd välisriikidega väliskaubanduse monopoli alusel ja sõlmib kokkuleppeid välisriikidega. Ministrite Nõukogu määrab ametisse ka teatud esindajad välisriikidesse ning vabastab nad ametist NSVL RTK 22. mai 1925.a. määruse alusel.

Valitsus määrab ametisse ja kutsub ära järgmised esindajad: 1) esindajad mitmesugustesse komisjonidesse, alla suursaadiku ja saadiku ametiastet, 2) delegatsioonide juhid ja liikmed lepingute sõlmimiseks, mis ei vaja järgnevat ratifitseerimist. Volituskirjad neile esindajatele antakse välja NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe poolt välisministri kaaskirjaga.

Peamist osa valitsuse tegevuses välissuhete korraldamisel etendab peaminister. Väga sagedasti võtab ta ise osa rahvusvahelistest konverentsidest ja läbirääkimistest välisriikidega.

Kogu maailm hindab NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe N.S. Hruštšov'i teeneid võitluses rahvusvahelise rahu kindlustamise ja pinevuse lõdvendamise eest.

Peaminister (ministrite nõukogu esimees), viibides välismaal, kasutab samuti kõiki diplomaatilistele esindajatele antud immunitete ja privileege.

V ä l i s m i n i s t e e r i u m. Välisministeerium teostab vahetut suhtlemist välisriikidega. Ta juhatab ja kontrollib välisriikides asuvate saatkondade ja konsulaatide tööd.

12. novembril 1923.a. kinnitatud põhimääruse alusel täidab NSV Liidu Välisministeerium järgmisi ülesandeid:

- 1) kaitseb Nõukogude Liidu ja välismaal asuvate nõukogude kodanike poliitilisi ja majanduslikke huve;
- 2) sõlmib lepinguid ja kokkuleppeid välisriikidega;
- 3) juhib sõlmitud lepingute ja kokkulepete elluviimist ning aitab kaasa vastavatele Nõukogude Liidu ja liiduvabariikide asutustele nendele rahvusvaheliste lepingutega antud õiguste kasutamisel;
- 4) jälgib lepingute täitmist vastavate organite poolt.

Ministeeriumi operatiivset tööd juhatab välisminister. Ta peab läbirääkimisi välisriikide diplomaatiliste esindajatega, nimetab ametisse diplomaatilised töötajad kuni asjadeajaja diplomaatilise auastmeni, annab kaasalkirjad diplomaatiliste esindajate volitus- ja krakutsumiskirjadele, annab välja kensulite patendid, annab loa sõlmitud rahvusvaheliste lepingute ning teiste diplomaatiliste dokumentide avaldamiseks.

Majanduslikke suhteid välisriikidega korraldab välisministeerium tihedas koostöös väliskaubanduse ministeeriumiga, kelle ülesandeid vaatleme lähemalt allpool.

1. veebruaril 1944.a. NSV Liidu Ülemnõukogu poolt vastu võetud seadusega anti liiduvabariikidele õigus vahetuks suhtlemiseks välisriikidega, nendega kokkulepete sõlmimiseks ja diplomaatiliste ning konsulaaresindajate vahetamiseks. NSVL kõrgematele riigivõimuorganitele jäeti seejuures õigus üldise korra kindlaksmääramiseks liiduvabariikide suhtlemises välisriikidega ja Liidu kui terviku esindamiseks rahvusvahelistes suhetes.

Liiduvabariigid on palju ära teinud mitmesuguste poliitiliste, majanduslike ja kultuurisidemete arendamisel välisriikidega. Liiduvabariikidest on Ukraina ja Valgevene ÜRO ja paljude teiste rahvusvaheliste organisatsioonide liikmed, aidates oma aktiivse osavõetuga nende organisatsioonide tööst kaasa rahvusvahelise rahu kindlustamisele ja riikidevaheliste heanaaberlike sidemete laiendamisele.

§ 4. Välismaal asuvad välissuhtlemise organid.

Riikide välismaal asuvateks välissuhtlemise organiteks on diplomaatilised esindused. Diplomaatiliste esinduste ülesandeks on esindada oma riiki ja täita teatud funktsioone tema välispoliitika elluviimisel. Isikuid, kes neid ülesandeid täidavad, nimetatakse diplomaatilisteks esindajateks ehk agentideks.

Nagu eespool juba nimetatud, vahetavad riigid, kes teine-

teist tunnustavad ja normaalseid suhteid arendavad, omavahel diplomaatilisi esindajaid.

Diplomaatiliste esindajate määramise ja ärakutsumise kord, nende õigused ning kohustused välismaal reguleeritakse rahvusvahelise õiguse ja riikide siseseadusandlusega. Kuni viimase ajani puudus mitmekülgne rahvusvaheline leping, mis oleks reguleerinud neid küsimusi, ja mitmeid põhilisi diplomaatiliste esindajate õiguslikku režiimi puudutavaid küsimusi reguleerisid tavaõiguslikud normid.

18. aprillil 1961.a. sõlmiti Viinis konventsioon diplomaatilisest suhtelisest¹, mis reguleerib nimetatud küsimusi. Konventsioon on tähtsaks sammuks diplomaatiliste esindajate õiguslikku režiimi reguleerivate rahvusvahelise õiguse normide kodifitseerimisel. Konventsioon on olulise tähtsusega veel seepärast, et ta lahendab paljud senises praktikas vaieldavad küsimused, aidates kaasa riikidevaheliste konfliktide vältimisele ja heansaaberlikule koostööle.

Diplomaatiliste esindajate õigusi reguleerivaist siseriiklikest seadustest võime näiteks tuua NSV Liidu KTK ja RKW 14. jaanuari 1927.a. määrust välisriikide diplomaatiliste ja konsulaaresindajate õiguslikust seisundist NSV Liidu territooriumil.

Riikide esindajaid välismaal võime liigitada kahte gruppi.

1. Esindajad, kes on alatiselt akrediteeritud välisriiki täitma riigi esindusülesandeid. Väljakujunenud tava järgi on riigil teises välisriigis vaid üks alaline diplomaatiline esindaja;

2. Esindajad, keda saadetakse välisriikidesse teatud ühekordse ülesande täitmiseks: osavõtuks kongressidest, konverentsidest, pidustustest, läbirääkimiste pidamiseks teatud küsimustes jm. Ajutisi esindajaid võib riigil samaaegselt tei-

¹ Г.Тункин, Венская конвенция о дипломатических сношениях, "Международная жизнь" 1961 № 6, lk. 72-80; И.П.Блищенко, В.Н.Дурденевский, Дипломатическое и консульское право, lk. 435-451.

ses riigis mitmeid olla.

Kesolevas tšüs vaatleme riikide alatiste esindajate õiguslikku seisundit ja ülesandeid. Riikide alatistele esindajatele välismaal on kindlaks määratud teatud ametiastmed. Ametiastmed määrati kindlaks 1815.a. Viini kongressil vastu võetud reglemendis ja 1818.a. Aacheni kongressi protokollis.

Viini reglemendis määrati kindlaks kolm ametiastet:

- 1) suursaadik, kellega on võrdne paavsti legaati ehk nuntsius,
- 2) saadik ja täisvoliline minister,
- 3) asjadeajaja.

Aacheni protokolliga moodustati veel neljas ametiaste - minister-resident, mis oma teenistuslikult seisundilt asub saadiku järel. Riikide praktikas ei ole viimastel aastatel kasutatud nimetatud diplomaatiliste esindajate ametiastet ja 1961.a. Viini konventsioonis diplomaatilisest suhtumisest teda enam ei nimetata.

1961.a. Viini konventsioon näeb ette kolm diplomaatiliste esindajate ametiastet:

- 1) suursaadik, kellele vastab paavsti nuntsius,
- 2) saadik, kellele vastab paavsti internuntsius,
- 3) asjadeajaja (chargé d'affaires).

Viini konverentsil tehti ettepanek jätta välja ka saadiku ametiaste, kuid seda ei võetud vastu.

Nõukegude riik, lähtudes püüdest kindlustada suur- ja väikeriikide täielikku võrdsõiguslikkust rahvusvahelises suhtlemises, kaotas 4. juuni 1918.a. dekreediga ära erinevad diplomaatiliste esindajate ametiastmed. Dekreedi alusel nimetati nõukegude riigi diplomaatilisi esindajaid välismaal täievolilisteks esindajateks (полномочный представитель - полпред). Kuid üksikud kodanlikud riigid hakkasid kasutama seda Nõukegude riigi demokraatlikku sammu meie riigile vaenulikel eesmärkidel. Kuna täievolilise esindaja ametiastet ei ole ette nähtud rahvusvahelises konventsioonis, püüdsid nad võita, nagu oleksid Nõukegude riigi diplomaatilised esindajad madalamas teenistusastmes, võrreldes diplomaati-

liste esindajatega, kes kandsid Viini reglemendis kindlaks-määratud astmeid. Nimetatud kodanlikud riigid unustasid seejuures tõsiasi, et Nõukogude riigi diplomaatilised esindajad esindasid rahvusvahelistes suhetes suurriiki. Et võtta reaktioonilistelt kodanlikelt ringkondadelt edaspidiseks võimalus meie diplomaatiliste esindajate diskrimineerimiseks, kehtestati NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 9. maist 1941.a. meie diplomaatilistele esindajatele ametiastmed. Nendeks on: 1) erakorraline ja täievoliline suursaadik, 2) erakorraline ja täievoliline saadik, 3) asjadeajaja.

Suursaadiku ja saadiku ametiastmed antakse diplomaatilistele esindajatele NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega, asjadeajaja ametiaste - välisministri käskkirjaga.

Omaaegse praktika alusel vahetasid suursaadikuid vaid suurriigid. Suursaadikuid loeti peale riigi esindajate veel valitseja isiklikeks esindajateks, tema teisikuteks (alter ego). Erinevalt saadikuist võisid suursaadikud nõuda nende isiklikku vastuvõtmist riigipea poolt. Peale Esimest maailmasõda heitsid Ladina-Ameerika maad kõrvale nimetatud praktika, hakates vahetama suursaadikuid ka teiste riikidega. Ka Nõukogude Liit ei määra diplomaatiliste esindajate ametiastet lähtudes riigi suurusest, vaid just suhete iseloomust. Nõukogude Liit vahetab suursaadikuid ka väikeriikidega, kui seda tingivad mõlema riigi vahel valitsevad intensiivsed suhted.

Viimaste aastakümnete praktika näitab suursaadikute arvu suurenemist saadikute arvel. 1947.a. oli näiteks Nõukogude Liitu akrediteeritud diplomaatiliste esindajate koosseisus 21 suursaadikut ja 18 saadikut, 1961.a. olid aga need arvud vastavalt 50 ja 1.

Ka Viini 1961.a. konventsioon diplomaatilisest suhtlemisest ei tunnusta esltoodud erinevusi suursaadiku ja saadiku vahel. Konventsiooni alusel võivad ka väikeriigid vahetada suursaadikuid, kui nad peavad seda vajalikuks, ja saadikud võivad taotleda nende isiklikku vastuvõtmist riigipea poolt, kui selle teeb vajalikuks arutatavate küsimuste iseloom. Eri-

nevus mõlema diplomaatiliste esindajate ametiastme vahel on jäänud püsima vaid diplomaatilisse etiketti: vastuvõttudel ja pidustustel osutatakse suursaadikuile suuremat austust võrreldes saadikutega.

Suursaadikud ja saadikud esindavad välismaal riiki ja nad akrediteeritakse teistesse riikidesse riigipea poolt. Reeglina, nagu juba nimetatud, esindab diplomaatiline esindaja oma riiki vaid teatud ühes riigis. Viini 1961.a. konventsioonis on siiski ette nähtud, et diplomaatiline esindaja võidakse samaaegselt akrediteerida ka mitmesse riiki. Kuid taolise diplomaatiliste funktsioonide teostamisest mitmes riigis peab informeerima asukoha riike, kellel on õigus selle vastu vaielda. Kui diplomaatiline esindaja tekitab ülesandeid mitmes riigis, võib ta nendes riikides, kus ta alatiselt ei viibi, moodustada diplomaatilise esinduse eesotsas ajutise asjadeajajaga.

Asjadeajaja ametiastmes diplomaatiline esindaja akrediteeritakse välisriiki välisministri poolt ja ta loetakse viimase esindajaks teise riigi välisministri juures.

Diplomaatilisi esindusi välisriikides nimetatakse kas saatkondadeks või missioonideks. Saatkonnaks nimetatakse esindust sel juhul, kui tema juhatajaks on suursaadik, ja missiooniks sel juhul, kui selle juhiks on diplomaatiline esindaja mõnes madalamas ametiastmes (saadik, asjadeajaja).

On muidugi selge, et diplomaatilise esinduse juht ei suuda üksinda täita väga mitmekesiseid ja ulatuslikke esindusfunktsioone. Nende ülesannete täitmiseks komplekteeritakse esindustes ka vastav personal. Esinduste personal jaguneb kolme gruppi. Põhilise osa esinduse personalist moodustavad diplomaatilised töötajad, kes otseselt teevad esinduse funktsioone. Nende hulka kuulub kõigepealt esinduse juht (suursaadik, saadik, asjadeajaja), peale selle veel nõunikud, sekretärid (esimene, teine, kolmas) ja atašeed. Atašeesid on esindustes kahte liiki. Esiteks sõjaväe-(maa-, mere- ja lennukäe-) atašeed, kes esindavad lähetaja riigi relvastatud jõu-

de välisriigis. Samasse liiki kuuluvad kodanlike maade esindustes ka mitmeid eriülesandeid täitvad atašeed (kaubanduse, ajakirjanduse). Teise grupi moodustavad diplomaatilised atašeed, milline ametikoht on nagu ettevalmistuseks diplomaatilisse teenistusse astumiseks.

Nõukogude Liidu välisesindustes on veel kaubandusliku esindaja ametikoht, kelle ülesandeid vaatleme täpsemalt allpool.

Reeglina komplekteeritakse esinduste diplomaatiline koosseis lähetaja riigi kodanikest. Viini 1961.a. konventsioon näeb ette võimaluse võtta välisriikide esinduste diplomaatilisse koosseisu ka asukoha riigi ja kolmandate riikide kodanikke, kuid seda ainult asukoha riigi nõusolekul.

Teise grupi esinduste töötajaid moodustavad tehnilised töötajad (asjaajaja, raamatupidajad, tõlgid, šifreerijad, masinakirjutajad jt.), kes täidavad mitmesuguseid tehnilisi ülesandeid.

Kolmanda grupi moodustab abipersonal, nagu autojuhid, majahoidjad, kojamehed jt.

Kaks viimast gruppi töötajaid ei täida otseselt esindusfunktsioone ja nad ei kasuta ka kõiki diplomaatilistele töötajatele antud immunitete ja privileege. Kuid nad on vajalikud esinduse ülesannete täitmiseks ja ka nende täpsest ametikohustuste täitmisest sõltub esinduse töö edukus.

§ 5. Diplomaatiliste esindajate määramise ja ärakutsumise kord.

Diplomaatiline esindaja vajab edukaks esindusfunktsioonide teostamiseks välismaal asukoha riigi vastavate organite abi ja toetust. Ilma sellise abi ja toetuseta oleks tal võimalu kaasa aidata mõlema riigi vaheliste suhete laiendamisele. Tema umbusaldamise korral asukoha riigi välissuhtlemise organite poolt, kellega tal tuleb pidada läbirääkimisi, ei saaks loota ka nende läbirääkimiste edukusele.

Diplomaatilise esindaja eduka tegevuse huvides kujunes

riikide praktikas välja nõue, mille kohaselt nõutakse asukoha riigi eelneva nõusolekut teatud isiku määramiseks välisriigi diplomaatiliseks esindajaks antud riiki. Nõusoleku küsimine toimub kas kirjalikult või suuliselt. Asukoha riigi poolt antud nõusolekut nimetatakse agrément'iks. Isikut, kelle nimetamiseks diplomaatiliseks esindajaks on antud nõusolek, nimetatakse persona grata. Isikut aga, kelle nimetamisega ei nõustatud, persona non grata.

Küsimuse otsustamine, kas nõustatakse antud isiku nimetamisega välisriigi diplomaatiliseks esindajaks antud riiki või mitte, kuulub täielikult riigi suveräänsete õiguste hulka. Seepärast pole ka mingisugust õiguslikku alust ebasõbralikeks aktideks riigi vastu, kes keeldub vastu võtmast teatud isikut välisriigi diplomaatilise esindajana. Samuti ei nõuta ka äraütlemise motiveerimist. Erandi moodustab Ameerika Ühendriikide praktika, kus nõutakse äraütlemise motiveerimist.

Riikide praktikas on esinenud küllalt juhte, kus keeldutakse teatud isiku vastuvõtmisest välisriigi diplomaatilise esindajana.

Venemaa näiteks keeldus 1812.a. vastu võtmast Suurbritannia esindajana Cunningit, kes oli tuntud oma Venemaale vaenulike vaadetega. Prantsusmaa keeldus 1944.a. vastu võtmast Vatikani esindajana isikut, kes oli olnud esindajaks Vichy valitsuse juures ja sellega tunnustanud Prantsusmaa okupeerimist Saksamaa poolt.

Pärast agrément'i saamist vormistatakse tulevasele diplomaatilisele esindajale volituskirjad. Need kujutavad endast kirja asukoha riigi riigipeale, milles on tõendatud, et antud isik määratakse teatud ametiasemes diplomaatiliseks esindajaks ja palutakse uskuda akrediteeritu avaldusi ja tegevusi. Volituskirjadele kirjutab alla riigipea ja annab kaasallkirja välisminister. Jõudnud asukoha riiki, esitab tulevane diplomaatiline esindaja volituskirjad riigipeale. Volituskirjade esitamine toimub piduliku tseremooniaga, kusjuures diplomaatiline esindaja ja riigipea esinevad kõne dega. Pärast volituskirjade üleandmist esitleb diplomaatili-

ne esindaja riigipeale saatkonna diplomaatilisi töötajaid. Volituskirjade esitamisel on suur õiguslik tähtsus. Sellest momendist alates alustab diplomaatiline esindaja ametlikult oma ülesannete täitmist ja sellest ajast loetakse ka tema ametivanust antud riigis.

Pärast ametisse astumist teatab diplomaatiline esindaja sellest kõigi nende riikide esindajaile, kellega ollakse diplomaatilistes suhetes. Diplomaatilise viisakuse alusel peab uus diplomaatiline esindaja tegema visiidi varem antud riiki akrediteeritud välisriikide esindajaile. Suursaadik teeb visiidi kõigile suursaadikuile, kuna saadikud on diplomaatilise viisakuse alusel kohustatud tegema visiidi uuele suursaadikule.

Saatkondade ja missioonide teised diplomaatilise koosseisu töötajad nimetatakse ametisse välisministri poolt.

Teatud juhtudel nõutakse praktikas veel täiendavate volituskirjade esitamist. Nendeks juhtudeks on: diplomaatilise esindaja ametiastme muutumine, riigi valitsusvõrmi muutumine asukoha riigis, uue monarhi troonile astumine diplomaatilise esindaja kodumaal või asukoha riigis.

Pärast uue paavsti Johannes XXIII valimist nõudis viimane diplomaatlistelt esindajatelt uute volituskirjade esitamist. Kuna Boola ja Leedu endiste rahva poolt kukutatud valitsuste saadikud ei saanud esitada uusi volituskirju, arvasid nad välja diplomaatiliste esindajate nimekirjast. Alles pärast protesti võeti nad küll uuesti nimekirja, kuid diplomaatilises praktikas senini kasutamata nimetuse all "gérants des affaires".

Millised on diplomaatilise esindaja ülesanded? On muidugi selge, et nimetatud küsimusele vastamine on küllaltki raske diplomaatiliste esindajate ülesannete arvukuse ja mitmekesisuse tõttu. Tuntud inglise rahvusvahelise õiguse eriteadlane L. Oppenheim võtab need kokku kolme ülesannete rühma:

- 1) läbirääkimiste pidamine,
- 2) vaatlus,

3) kodanike kaitse.¹

Diplomaatiline esindaja peab kontakti asukoha riigi vastavate organitega, kelle ülesandeks on suhelda välisriikide esindajatega ja arutab kõiki tema koduriiki huvitavaid küsimusi. Ta annab edasi asukoha riigi valitsusele oma koduriigi valitsuse diplomaatilised aktid (noodid, ultimaatumid jt.) ja võtab vastu asukoha riigi valitsuselt diplomaatilisi akte nende üleandmiseks lähetaja riigi valitsusele.

Välisriikide diplomaatiline esindaja võib otseselt suhelda kõigis poliitilistes ja majanduslikes küsimustes ainult nende asukoha riigi organitega, kellel on õigus riigi esindamiseks rahvusvahelistes suhetes, ja alles nende loal teiste asutustega.

Nõukogude Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 16. detsembrist 1947.a. määratakse kindlaks kord meie riigiorganite ja asutuste suhtlemiseks välisriigi ametiisikute ja asutustega. Selles nähakse ette, et Nõukogude Liidu asutused ja nende ametiisikud võivad suhelda välisriigi diplomaatiliste esindajatega ainult välisministeeriumi kaudu ja vahetult ainult viimase nõusolekul.

Väliskaubanduse ministeerium ja temale alluvad organid võivad suhelda oma kompetentsi piires kaubanduslikes küsimustes vahetult välisriikide konsulitega ja saatkondade ning missioonide kaubanduslike nõunike ja atašeedega.

Diplomaatiline esindaja on pidevalt kursis asukoha riigi poliitilise eluga ja informeerib sellest koduriigi välisministeeriumi perioodiliste aruannetega. Sellest tegevuses peab aga välisriigi diplomaatiline esindaja hoiduma igasugusest tegevusest, mis kujutab endast vahelesegamist asukoha riigi siseasjadesse. Viimane kohustus on pandud diplomaatilistele esindajatele ka Viini 1961.a. konventsiooniga diplomaatilisest suhtlemisest.

Diplomaatiline esindaja peab tarvitusele võtma kõik vajalikud abinõud oma kodumaa kodanike nii isikuliste kui ka

¹ Л.Оппенгейм, Международное право, Т.1, полутом 2, Москва 1949, lk.322,323.

varaliste õiguste kaitseks ja kaitsma neid igasuguste asukohta riigi organite ebaseaduslike aktide vastu.

Diplomaatiline esindaja täidab oma ülesandeid seni, kui ta on vastaval ametikohal. Diplomaatilised ülesanded võivad lõppeda mitmesugustel põhjustel. Kõige sagedamini lõpevad diplomaatilise esindaja ülesanded tema ärakutsumisega lähetaja riigi poolt. Ärakutsumise põhjused võivad olla väga mitmesugused: uuele ametikohale kinnitamine, errumine j. m. Ärakutsumine toimub eriliste ärakutsumiskirjadega. Need kujutavad endast kirja asukohta riigi riigipeale, milles teatakse diplomaatilise esindaja ärakutsumisest. Ärakutsumiskirjade üleandmiseks ei korraldata enam pidulikku tseremoniat. Nende üleandmine toimub kas isiklikult audientsil või järgmise diplomaatilise esindaja poolt ühes oma volituskirjade esitamisega,

Ülesanded lõpevad ka siis, kui diplomaatiline esindaja oma käitumisega või muudel põhjustel muutus asukohta riigile ebasoovitavaks (persona non grata) ja nõutakse tema ärakutsumist. Põhjused, mis muudavad diplomaatilise esindaja ebasoovitavaks, on samuti mitmesugused. Nendeks võivad olla asukohta riigi suhtes laimavad või vaenulikud avaldused, tegelemine diplomaatilisele esindajale lubamatu tegevusega (spionaaž) j. m. Näiteks nõudis Nõukogude valitsus 1952. a. U S A suursaadiku Kennan'i ärakutsumist seoses sellega, et viimane, sõites kodumaale puhkusele, tegi Berliini lennuväljal Nõukogude valitsuse suhtes laimavaid avaldusi.

1963. a. mais Nõukogude Liidus toimunud salakuulajate O. V. Penkovski ja G. Wynni kohtuprotsessil tehti kindlaks, et mitmed USA ja Suurbritannia saatkondade töötajad aitasid kaasa salakuulajatele ja arendasid sellega tegevust, mis on kokkuseobimatu diplomaatilise töötaja ülesannetega. NSV Liidu Ülemkohtu sõjakolleegium tegi 11. mail 1963. a. tehtud erimäärusega välisministeeriumile teatavaks eelnimetatud asjaolud.

Kooskõlas erimäärusega kuulutas NSV Liidu välisministeerium USA saatkonna teise sekretäri W. Jones'i, atääsee H. Montgo-

mery, lennuväeatašee abi A.Davisoni ja atašee R. Carlsoni ning Suurbritannia saatkonna teise sekretäri R.Cheasholmi, tema abikaasa J.Cheasholmi, teise sekretäri H.Cowelli, tema abikaasa P.Cowelli, mereväeatašee abi J.Warley, atašee F.Stuarti ja saatkonna ametniku A.Rowselli p e r s o n a n o n g r a t a 'k s ja nõudis nende viivitamatut lahkumist Nõukogude Liidust.

1960.a. jaanuaris nõudis Kuuba valitsus Hispaania suursaadiku viivitamatut lahkumist Kuubast. Otsuse põhjustas Hispaania saadiku häbiväärne vahelesegamine Kuuba siseasjadesse. Ajal, mil Kuuba peaminister Fidel Castro esines televisioonis kõnega, milles ta paljastas Kuuba kontrrevolutsionääride sidemeid Havannas asuvate Hispaania ja USA suursaadikuga, tungis Hispaania suursaadik Lojendio televisiooni-stuudiosse ja püüdis Kuuba peaministri kõnet katkestada.

Üheaegselt Hispaania suursaadiku maalt väljasaatmisega võttis Kuuba valitsus vastu otsuse oma suursaadiku viivitamatuks ärakutsumiseks Hispaaniast.

Diplomaatilise esindaja ülesanded lõpevad ka diplomaatiliste suhete katkestamise ja sõjaga. Näiteks seoses sellega, et kohaliku politsei ilmsel soosimisel kuritegelikud elemendid heitsid 9. veebruaril 1953.a. pommi Iisraelis asuva NSVL missiooni territooriumile, katkestas Nõukogude valitsus diplomaatilised suhted Iisraeliga. Suhted taastati alles pärast seda, kui Iisraeli valitsus avaldas kahetsust toimunu üle ja andis lubaduse kurjategijate karistamiseks.

Sõja korral katkevad diplomaatilised suhted sõdivate poolte vahel, aga mõlemad sõdivad pooled peavad kindlustama diplomaatiliste töötajate takistuseta pöördumise kodumaale.

Diplomaatilised ülesanded lõpevad ka esindaja surmaga, samuti siis, kui teda lähetanud riik lakkab olemast rahvusvahelise õiguse subjekt.

§ 6. Diplomaatiline korpus.

Diplomaatilise korpuse moodustavad kõik antud riigis asuvate välisriikide diplomaatiliste esinduste diplomaati-

lisse koosseisu kuuluvad töötajad. Diplomaatilisse korpusesse laiemas mõttes kuuluvad välisriikide saatkondade ja missioonide diplomaatilised töötajad, nende abikaasad ja alaealised lapsed. Diplomaatilise korpuse kitsamas mõttes moodustavad vaid diplomaatiliste esinduste juhid. Iga riigi välisministeerium koostab perioodiliselt diplomaatilise korpuse isikulise koosseisu nimekirja ja saadab selle välisriikide saatkondadele ja missioonidele.

Korpuse vanemaks - dekaaniks - on kõige kõrgemas diplomaatilises ametiastmes ja antud riigis kõige suurema diplomaatilise ametivanusega välisriigi diplomaatiline esindaja. Katoliku maades on diplomaatilise korpuse vanemaks paavsti nuntsius. Seda seisukohta tunnustab ka Viini 1961.a.konventsioon. Konventsioonis on öeldud, et ta ei puuduta asukoha riigis Vatikani esindaja ametivanuse suhtes omaksvõetud praktikat.

Korpuse vanem täidab mitmesuguseid administratiivseid ülesandeid välisriikide diplomaatiliste esindajate suhtes. Ta on vahendajaks korpuse ja kohaliku välisministeeriumi vahel küsimustes, mis puudutavad diplomaatilisi privileege ja õigusi, suhtlemist kohalike ametiasutuste ning isikutega. Ta tutvustab äsjasaabunud diplomaatilisi töötajaid antud riigis kehtivate seaduste ja tavadega, on vahekohtunikuks diplomaatiliste töötajate vahelistes vaidlusküsimustes, kui seda soovivad vaidlevad pooled. Ta esindab diplomaatilist korpust pidustustel ja ametlikel vastuvõttudel.

Diplomaatilise etiketi alusel kindlustatakse vanemale ka suurem austus.

§ 7. Diplomaatiline immunitet.¹

Edukaks esindusfunktsioonide teostamiseks vajavad diplomaatilised esindajad ka erilist õiguslikku kaitset. On ju mõeldamatu, et diplomaatilised esindajad saaksid neile

¹ И.П.Блищенко, В.Н.Дурденевский, Дипломатическое и консульское право, lk.327 jj.

pandud ülesannet täita olukorras, kus nad alluksid asukoha riigi kohtutele, võiksid suhelda oma kodumaaga vaid tavaliste sidevahendite kaasabil, kus asukoha riigi ametivõimud võiksid teostada läbiotsimisi diplomaatiliste esinduste ruumides.

Diplomaatiliste esindajate allutamine asukoha riigi kohtutele võimaldaks nende vastutuselevõtmist mitmesugustes lahvastatud kohtuprotsessides ja sellega ühes ka kompromiteerida nende kodumaad. Suhtlemisel kodumaaga tavaliste postivahendite kaasabil ei oleks tal võimalust riiklikke saladusi hoida ja saada juhendeid tegutsemiseks.

Diplomaatiliste esindajate eriline õiguslik seisund oli tuntud juba orjanduslikus ühiskonnas. Aegade jooksul on muutunud ainult õiguslikud alused, millest lähtudes põhjendatakse diplomaatiliste esindajate erilist õiguslikku seisundit, ja ka neile kindlustatud privileegide ulatus.

H. Grotius põhjendas diplomaatiliste esinduste ja nende töötajate erilist õiguslikku seisundit "eksterritoriaalsusega". Tema väite kohaselt moodustasid välisriikide saatkondade hooned osa lähetaja riigi territooriumist. Sellega ühes ka välisriikide diplomaatilised esindajad asusid tema arvates oma kodumaal ja ei allunud asukoha riigi seadustele ja kohtutele. "Eksterritoriaalsuse" teooria alusel põhjendati sajandeid välisriikide diplomaatiliste esindajate eriseisundit. Vaadeldes lähemalt nimetatud teooriat avastame tal rea olulisi puudusi. Sellega võib seletada diplomaatiliste esindajate erilist õiguslikku seisundit ainult esinduse ametiruumides, mitte aga väljaspool neid. Ometi kasutavad diplomaatilised esindajad erilisi eesõigusi ka nende viibimisel väljaspool esindushooneid. Samaaegselt andis "eksterritoriaalsuse" teooria välisriigi diplomaatilistele esindajatele liiga ulatuslikud eesõigused, mida kasutasid kapitalistlikud suurriigid vahelesegamiseks teiste maade siseasjadesse ja nende iseseisvuse ning sõltumatuse ohustamiseks. "Eksterritoriaalsuse" teooria sattus ületamatutesse raskustesse ka sel juhul, kui välisriigi diplomaatiline esindus asus üüri-

tud majas. Viimasel juhul oli võimatu väita, et saatkonna hoone moodustab vastava välisriigi territooriumi osa.

Osalt püüti diplomaatiliste esindajate eesõigusi põhjendada ka sellega, et nad on oma valitseja teisikud - alter ego. Nimetatud teooria kohaselt pidid diplomaatilised esindajad kasutama kõiki neid eesõigusi, mis on riigipeal. Kuid ka sel teoorial on olulisi puudusi. Kõrvutades riigipea ja diplomaatiliste esindajate kompetentsi, näeme, et esimene on tunduvalt laiem. Enamik riigipeale kuuluvaid ülesandeid ei kuulunud diplomaatilistele esindajatele (näit. saadikute määramine, lepingute sõlmimine, sõja ja rahu küsimused). Pealegi alluvad diplomaatilised esindajad oma ametiülesannete täitmisel riigipeale. Kõik see näitab "teisiku" teooria alusest.

Tänapäeval on valitsevaks teoriaks diplomaatiliste esindajate erilise õigusliku seisundi põhjendamisel "funktsionaalse immuniteedi" teooria. Nimetatud teooria alusel nimetatakse diplomaatiliste esindajate erilist õiguslikku seisundit "immuunsuseks". Immuunsus on kindlustatud neile vaid diplomaatiliste funktsioonide teostamiseks ja selles ulatuses, kui võrd see on vajalik ülesannete takistamatuks täitmiseks. Nimetatud teooriad, sidudes diplomaatiliste esindajate eesõigused otseselt ametiülesannete täimisega, teevad võimatuks nende liigse laiendamise imperialistlike riikide agressiivse poliitika huvides.

Üheaegselt tuleb meeles pidada ka seda asjaolu, et diplomaatilised esindajad on välisriigi ametiisikud, kellel on sellistena ka õigus nõuda erilist õiguslikku kaitset.

1961.a. Viini konventsioon diplomaatilisest suhtlemisest vaatlebki immuniteedi alusena ühelt poolt "funktsionaalset vajadust", teiselt poolt asjaolu, et diplomaatiline esindus on välisriigi organ.

Kuni viimase ajani oli vaieldav küsimus sellest, millised eesõigused kuuluvad immuniteedi mõistesse. Nimetatud küsimuse lahendamist raskendas asjaolu, et puudus mitmekülgne konventsioon, mis üksikasjaliselt oleks fikseerinud diplo-

maatliste esindajate immunitetid ja privileegid. Kõsimuse lahendasid tavaõiguslikud normid ja riikide siseseadusandlus, mis paljude üksikkõsimuste osas võimaldasid mitmesugust tõlgendamist, aga teinekord just riikide siseseadusandluse osas lahendasid mitmeid kõsimusi erinevalt.

Sellega ühenduses tuleb lugeda tähtsaks sammuks edasi 1961.a. Viini konventsiooni, mis üksikasjaliselt fikseerib diplomaatilistele esindajatele kuuluvad immunitetid ja privileegid. Konventsioon eraldab seejuures ühelt poolt diplomaatilisele esindusele ja teiselt poolt esinduse töötajatele kuuluvaid immunitete ja privileege.

Tähtsaimaks esindusele kuuluvaks immunitedik on kahtlemata tema h o o n e p u u t u m a t u s. Asukoha riigi ametivõimud võivad siseneda esinduse hoonesse ja panna seal toime administratiiv- ja kohtulikke toiminguid ainult esinduse juhataja nõusolekul. Asukoha riigil lasub kohustus kaitseda välisriikide diplomaatiliste esinduste hooneid igasuguste sissetungimiste ja tegevuste vastu, mis ohustavad töötajaid, rikuivad rahu või on haavavad esinduse koduriigi väärrikusele.

Normaalse töö huvides kindlustab konventsioon esindusele võimaluse takistamatuks suhtlemiseks kodumaaga d i p l o m a a t i l i s e k i r j a v a h e t u s e j a š i f r e e r i t u d telegrammidega. Kõik riigid peavad tagama diplomaatilise posti puutumatus. Diplomaatiliselt posti ei või avada ega kinni pidada. Üksikud delegatsioonid (U S A jt.) tegid diplomaatilise suhtlemise konventsiooni väljatõtamisel Viini konverentsil 1961.a. ettepaneku, et riigid võiksid keelata diplomaatilise posti üle piiri toomise, kui on põhjust arvata, et see sisaldab sisse- või väljaveoks keelatuid esemeid. Ettepaneku vastuvõtmine oleks võimaldanud imperialistlikel riikidel takistada saatkondadel suhtlemist kodumaaga ja sellega ühes võtnud neilt võimaluse normaalseks tööks. Delegaatide enamus lükkas nimetatud ettepaneku tagasi.

Esindustel on võimaldatud posti edasisaatmine ka diplomaatiliste kulleritega. Konventsioon kindlustab kulleritele isikliku puutumatus: neid ei või arreteerida ega kinni pidada.

Kooskõlas viimase aja praktikaga lubab konventsioon diplomaatilist posti edasi saata tsiviillennukitega, usaldades selle lennukijuhile. Lennukijuhti siiski ei loeta sellisel juhul diplomaatiliseks kulleriks ja talle ei anta mingisuguseid eesõigusi.

Konventsioon lubab esindusel kasutada ühenduse pidamiseks kodumaaga ka oma raadiesaatejaama, kuid seda ainult asukoha riigi nõusolekul.

Esinduse töötajatele tagatud immunitetidest tuleb kõigepealt mainida i s i k l i k k u p u u t u m a t u s t. Neid ei või arreteerida ega kinni pidada ei administratiiv-ega kohtu korras. See ei tähenda muidugi seda, et asukoha riigi ametivõimud ei või ajutiselt kinni pidada välisriigi diplomaatilisi esindajaid, et teha kindlaks nende isikut või selleks, et takistada neid toime panemast tegevusi, mis ohustavad asukoha riiki ja tema kodanikke või kujutavad endast tegevust, mis ei ole kokkusobivad diplomaatilise esindaja ülesannetega.

Neile tagatakse k r i m i n a a l- ja t s i v i i l k o h t u l i k immunitet. Nad ei allu asukoha riigi kriminaalkohtule. Kui diplomaatiline töötaja paneb toime mõne kuriteo, võib asukoha riik nõuda ta ärakutsumist. Näiteks tabasid Nõukogude Liidu julgeolekuorganid 2. novembril 1962.a. U S A saatkonna töötaja R.C. Jacobi, kes oli välja võtnud luurematerjale salapeidukohast. Temalt kättesaadud materjalid näitasid, et ta tegeles salajaste luureandmete kogumisega, milline tegevus on kokkusobimatu diplomaatilise töötaja staatusega. NSV Liidu välisministeerium nõudis R.C. Jacobi viivitamatut lahkumist Nõukogude Liidust.¹ Siinjuures tuleb mainida, et kriminaalkohtulik immunitet ei kuulu otseselt diplomaatilisele töötajale, vaid teda lähendanud riigile, seejärel ka töötaja ise ei saa sellest loobuda. Ainult sel juhul, kui lähetaja riik lubab diplomaatilist töötajat vastutusele võtta asukoha riigi kriminaalkohtus, võivad selle vastavad või-

¹ vt. "Rahva Hääle", 6. novembril 1962.a.

mud alustada kriminaalmenetlust.

Tsiviilkohtuliku immuniteedi alusel ei ole lubatud tema vastu esitada tsiviilhagisid ega teostada tema suhtes mingisuguseid muid tsiviilkohtulikke toiminguid (aresti panek varandusele, kohtuotsuste sundtäitmine). Immunitet laieneb ka tema varandusele (auto, elamu jne.). Riikide praktikas üldtunnustatud seisukoha alusel ei laiene tsiviilkohtulik immunitet ainult nendele hagidele, mis on seotud isikliku kasu saamise eesmärgil toimuva töendusliku ja kaubandusliku tegevusega või mis on esitatud temale asukoha riigis eraomandusena kuuluva kinnisvara vastu. 1961.a. Viini konventsioon näeb siiski ette, et üldreeglina välisriikide diplomaatiliste esinduste juhid ja diplomaatiline personal ei või tegeleda asukoha riigis isikliku kasu saamise eesmärgil professionaalse või kaubandusliku tegevusega.

Kohtuliku immuniteedi alusel ei ole diplomaatilised esindajad kohustatud ilmuma kohtusse tunnistajaina.

Kui nad vabatahtlikult soovivad esineda tunnistajatena, siis tavaliselt nähakse ette eri kord nende poolt tunnistuse andmiseks.

Diplomaatilistel töötajatel on e l u r u u m i p u u t u m a t u s. Asukoha riigi ametivõimudel on keelatud siseneda nende eluruumi ilma töötaja nõuselekuta ja panna seal toime administratiiv- ja kohtulikke toiminguid. Asukoha riigi võimud on kohustatud kindlustama diplomaatiliste esindajate eluruumi puutumatus ja kaitsma teda igasuguste kuritegelike kallaletungide ja tegevuste vastu, mis kahjustavad tema väärrikust.

Kuid diplomaatilised töötajad ei või nendes ruumides kedagi vägivaldselt kinni pidada ega anda varjupaika isikule, keda otsitakse taga asukoha riigi võimude poolt.

Diplomaatilised töötajad vabastatakse asukoha riigis kõigist o t s e m a k s u d e s t j a i s i k l i k e s t k o o r m i s t e s t. 1961.a. Viini konventsioon näeb veel ette, et diplomaatilistele töötajatele kindlustatakse vaba liiklemise võimalus asukoha riigi territooriumil, välja arvatud

vaid tsoonid, kuhu sissesõit on keelatud või toimub riigi julgeoleku kaalutlustel eri korra järgi.

Nõukogude Liidus 14. jaanuaril 1927.a. kehtestatud põhimäärus välisriikide diplomaatiliste ja konsulaaresindajate õiguslikust seisundist NSVL territooriumil kindlustab välisriikide diplomaatilistele töötajatele kõik eelvaadeldud immunitetid, kuid v a s t a s t i k k u s e p õ h i m õ t t e l. Vastastikkus peab kindlustama Nõukogude diplomaatilistele töötajatele rahvusvahelises õiguses tunnustatud immunitetid ja privileegid välismaal ning aitama kaasa neile normaalsete töötamis- ja elamistingimuste loomiseks.

Peale immunitetide, mis on vajalikud diplomaatilistele töötajatele otseselt nende esindusfunktsioonide teostamiseks, tuntakse praktikas veel mitmeid privileege, mis otseselt ei ole vajalikud ametiülesannete täitmiseks, kuid soodustavad siiski elu välismaal. Nendeks on võimalus kodumaalt teatud hulgal kaupa tollivabalt sisse tuua, kodumaa trükitooteid saada, õigus asetada eluruumile kodumaa lipp ja vapp jt.

Nõukogude Liidus kindlustatakse need privileegid välisriikide diplomaatilistele töötajatele vastastikkuse põhimõtetel.

Immunitetid ja privileegid kindlustatakse 1961.a.Viini konventsiooni alusel esinduste diplomaatilistele töötajatele, nende abikaasadele ja nendega koos elavatele teistele perekonnaliikmetele.

Viimasel ajal hakkasid riigid vastastikkuse põhimõttel laiendama immunitete ka esinduste tehnilisele personalile. Nii näiteks Suurbritannia 1931.a. ja U S A 1944.a.vastavad seadused laiendavad diplomaatilised immunitetid ja privileegid vastastikkuse põhimõttel ka välisriikide esinduste tehnilisele personalile.

Nõukogude Liidus Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus 27. märtsist 1956.a.¹ võimaldab 14. jaanuari 1927.a.põhimäärusega välisriikide diplomaatilistele ja konsulaaresindajatele

¹ "Ведомости Верховного Совета СССР", 1956, № 12.

antud immunitete ja privileege vastastikkuse põhimõttel laiendada ka välisriikide saatkondade tehnilisele ja abipersonalile, välja arvatud Nõukogude Liidu kodanikud.

Viini konverentsil 1961.a. kutsus nimetatud küsimus esile elava diskussiooni. 1961.a. Viini konventsioon diplomaatilisest suhtlemisest mundab siiski oluliselt seni kehtinud korda. Konventsioon laiendab esinduste administratiiv-tehnilisele personalile isikliku puutumatus, kriminaalkohtuliku immunitedi, eluruumi puutumatus. Tähendatud personali hulka kuuluvad isikud vabastatakse otseseksudest ja isiklikest kohustustest ja nad kasutavad mõningaid tollisoodustusi. Neile kindlustatud tsiviilkohtulik immunitet piirdub siiski ainult teenistusülesannetes sõlmitud tehingutega.

Nii erineb administratiiv-tehnilise personali õiguslik seisund 1961.a. Viini konventsioonis diplomaatilise personali omast ainult selles, et esimesed kasutavad vaid piiratud tsiviilkohtulikku immuniteti.

1961.a. konventsiooni alusel laiendatakse ka abipersonali õigusi. Nad kasutavad immuniteti kõigi teenistusülesannetes teostatud tegevuste suhtes ja nende töötasu ei kuulu maksustamisele asukoha riigis.

Kas võib teatud juhtudel piirata diplomaatilist immuniteti? Senine riikide praktika lubab nimetatud küsimusele vastata jaatavalt. Teise maailmasõja perioodil piiras Suurbritannia seoses olukorraga rindel 17. aprillist 1944.a. kella 24.00 alates diplomaatilisi immunitete. Sellest ajast alates ei lubatud Suurbritannias asuvail välisesindustel saata ja saada šifreeritud telegramme. Nad võisid saata ja saada diplomaatilist posti alles pärast selle läbivaatamist tsensuuri poolt. Välisriikide diplomaatilisel, administratiiv-tehnilisel personalil ja ka kulleritel keelati Inglismaalt väljasõit, piirati nende liikumisvabadust. Kitsendused muudeti ära 19. juunil 1944.a.

Kitsendused ei laienenud ainult NSV Liidu, U S A ja Suurbritannia dominiioonide diplomaatilistele esindustele ja nende personalile.

Nagu nimetatud, kindlustab Nõukogude Liidu 14. jaanuaril 1927.a. kehtestatud põhimäärus välisriikide diplomaatilistele ja konsulaaresindajatele NSV Liidu territooriumil immuniteedid ja privileegid vastastikkuse põhimõttel. Sellega ühes on NSV Liidu välisministeeriumil õigus piirata nende välisriikide diplomaatiliste esindajate immuniteede ja privileege, kes kitsendavad Nõukogude Liidu diplomaatiliste esindajate eesõigusi.

Sama seisukohta tunnustab ka Inglismaa 21. detsembril 1955.a. vastuvõetud seaduses diplomaatilise immuniteedi piiramise kohta.

Diplomaatilisi immuniteede ja privileege kasutavad välismaal viibides ka riigipea, peaminister ja välisminister.

Nad laienevad ka n.n. rahvusvahelistele ametiisikutele, kelle all mõeldakse rahvusvaheliste organisatsioonide juhtivaid töötajaid.¹

ÜRO põhikirja art.105. kohaselt on organisatsioonil iga tema liikme territooriumil "sellised privileegid ja immuniteedid, mis on vajalikud tema eesmärkide saavutamiseks." Samas on öeldud, et organisatsiooni liikmete esindajail ja tema "ametiisikuil on samuti privileegid ja immuniteedid, mis on vajalikud nende poolt organisatsiooni tegevusega seotud funktsioonide iseseisvaks täitmiseks".

1946.a. sõlmiti ÜRO Peaassamble resolutsiooni alusel konventsioon, mis laiendab diplomaatilised immuniteedid ka ÜRO liikmete esindajale ja organisatsiooni juhtivale ametiisikule.

1947.a. sõlmis ÜRO peasekretär U S A riigidepartemangu kokkuleppe ÜRO töötajate õigusliku seisundi kohta Ameerika Ühendriikides. Kokkuleppe alusel on ÜRO peasekretäril ja tema asetäitjatel diplomaatilised immuniteedid ja privileegid võrdselt diplomaatiliste esindajatega. ÜRO sekretäri-aadi tehniliste töötajate kohta kehtib vaid isiklik puutumatus. ÜRO juures asuvalle ajakirjanikele ja reporteritele kind-

¹ И.П.Блищенко, В.Н.Дурденевский, Дипломатическое и консульское право, lk.382 jj.

lustatakse immuniteet vaid ÜRO residentsis.

Ameerika Ühendriigid on kahjuks korduvalt rikkunud nimetatud kokkulepet. 1949.a. arreteerisid U S A võimud NSV Liidu kodaniku, ÜRO peasekretäri asetäitja Gubitševi, süüdistades teda alusetult tegevustes, mis nagu olevat ohustanud Ühendriikide julgeolekut. Süütõendite puudumisel olid Ühendriikide võimud sunnitud hiljem Gubitševi vabastama, kuid nõudsid ikkagi tema ärakutsumist.

1946.a. tungiti New Yorgi tänaval kallale Ukraina NSV esindajale, kes sõitis ÜRO tööst osa võtma. Korduvalt on huli-gaanlikud elemendid tunginud kallale Aafrika ja Aasia maade delegaatidele. Need sündmused näitavad veelkord, et USA võimud ei suuda kindlustada tingimusi, mis võimaldaksid ÜRO normaalsel tegevust, ja et organisatsioonile on vaja leida uus asukoht.

Rahvusvahelise Kohtu põhikirja art.19 alusel on Kohtu liikmeil "kohtunike kohustuste täitmisel diplomaatilised eesõigused ja isikupuutumatus."

Kõrvuti rahvusvaheliste lepingutega kindlustab üksikute riikide siseseadusandlus rahvusvahelistele ametiisikutele diplomaatilised immuniteedid ja privileegid. Suurbritannias 1944.a. vastuvõetud parlamendiakt kindlustab rahvusvahelistele ametiisikutele samad õigused ja privileegid, mida kasutavad diplomaatilised esindajad. USA-s 1954.a. vastuvõetud seadlus tunnustab sama seisukohta.

Nõukogude Liidus ei ole nimetatud küsimuses eri seadust, kuid praktikas kindlustatakse ka meil rahvusvahelistele ametiisikutele diplomaatilistele esindajatele kuuluvad immuniteedid ja privileegid.

Diplomaatilistele esindajatele ja töötajatele kindlustatakse erilised eesõigused juba alates momendist, mil nad ületavad oma kodumaa piiri, sõites välismaale diplomaatilise teenistusse. Kui nad asukoha riiki sõitmiseks peavad läbi ma kolmandate riikide territooriume, siis ka need riigid Viini 1961.a. konventsiooni alusel kindlustavad välisriikide tulevastele diplomaatilistele töötajatele "puutumatus

ja teised immuniteedid, mis on vajalikud nende läbisõidu kindlustamiseks".

Diplomaatilised immuniteedid ja privileegid lõpevad pärast teenistusest lahkumist kodumaale jõudmisel. Teenistusest lahkunud isikute läbisõidul kolmandate riikide territooriumist kindlustavad viimased neile veel diplomaatilised immuniteedid.

Diplomaatilise esinduse hoone immuniteedid püsivad aga niikaua, kui hoonet kasutatakse diplomaatilise esindusena. Diplomaatiliste suhete katkemisel kas sõja tagajärjel või muudel põhjustel usaldatakse diplomaatilise esinduse ja sellele kuulunud varanduste ning arhiivide kaitse mõnele kolmandale riigile. Suure Isamaasõja perioodil usaldas Nõukogude Liit oma saatkonna hoone ja kodanike kaitse Saksamaal Rootsil.

Kuid fašistliku Saksamaa võimud, rikkudes üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse norme, tungisid sisse Nõukogude Liidu saatkonna hoonesse. Repressioonina sellise üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse normide rikkumise vastu ei tunnustanud ka Nõukogude Liit fašistliku Saksamaa saatkonna hoone puutumatus sõja ajal.

§ § Nõukogude Liidu kaubanduslikud esindajad.

Nõukogude riik natsionaliseeris 22. aprilli 1918.a. dekreediga väliskaubanduse ja kehtestas väliskaubanduse riikliku monopoli. Edaspidi võisid väliskaubanduslikke tehinguid teostada vaid selleks volitatud riiklikud organid. Väliskaubanduse riiklik monopol on veel praegu üks nõukogude korra põhilisi aluseid, mis on fikseeritud NSV Liidu Konstitutsioonis (art.14).

Väliskaubanduse monopoli ülesandeks on kaitsta meie maad imperialistlike suurriikide majandusliku ekspansiooni vastu ja aidata plaanipärase väliskaubanduse teostamisega kaasa meie maa majanduslikule arengule.

Väliskaubanduse arendamiseks ja juhtimiseks, samuti ka väliskaubanduslike lepingute sõlmimiseks on loodud erilised riiklikud organid.

Peamiseks organiks, kellele lasub kohustus väliskaubanduse arendamiseks ja juhtimiseks, on siseriigis väliskaubanduse ministeerium. Väliskaubanduslike operatsioonide teostamiseks on organiseeritud mitmesugused eksport-import koondised ("Eksportles", "Mjasoeksport", "Zernoeksport", "Sudoeksport"). Need koondised töötavad oma põhikirja ja eelarve alusel riigikassast sõltumatult.

NSVL RKN 27. juuli 1935.a. määruse alusel lubatakse eksport-import koondistel väliskaubanduse ministeeriumi loal sõlmida oma põhikirja piires väliskaubanduslikke tehinguid välismaa firmadega nii NSVL territooriumil kui ka välismaal. Kõigi nende väliskaubanduslike tehningute eest vastutavad ainult vastavad koondised nende käsutuses olevate rahasummade ja varandustega.

Väliskaubanduslike operatsioonide juhtimiseks ja kontrollimiseks välismaal on loodud erilised riiklikud organid - NSVL kaubanduslikud esindused.

Kaubanduslikud esindused töötavad NSVL KTK ja RKN määrusega 13. septembril 1933.a. kinnitatud põhimääruse, Nõukogude Liidu poolt välisriikidega sõlmitud vastavate kokkulepete ja rahvusvahelise õiguse üldnormide alusel.

Kaubanduslikud esindajad ja nende asetäitjad määratakse välisriikidesse NSVL Ministrite Nõukogu poolt väliskaubanduse ministeeriumi ettepanekul kokkuleppel välisministeeriumiga.

Nagu eespool juba nägime, kuuluvad kaubanduslikud esindajad NSVL diplomaatiliste esinduste koosseisu ja on esinduse töötajateks.

Kuid kaubanduslikud esindused ühes nende ülesannete täitmiseks vajaliku personaliga võivad asuda eri hoones, lahus diplomaatilisest esindusest.

Põhimääruse kohaselt täidavad kaubanduslikud esindajad järgmisi ülesandeid:

a) esindavad NSVL huve väliskaubanduse valdkonnas ja aitavad kaasa kaubanduslike ning muude majanduslike suhete arendamisele Nõukogude Liidu ja asukoha riigi vahel;

b) reguleerivad Nõukogude Liidu väliskaubandust asukoha riigiga;

c) teostavad väliskaubandust asukoha riigiga.

Nende ülesannete täitmiseks on kaubanduslikele esindajatele antud järgmised õigused:

a) nad võivad sõlmida väliskaubanduslikke tehinguid asutuste, ettevõtete ja organisatsioonide nimel, kes võtavad osa väliskaubanduslikust suhtlemisest;

b) annavad loa eksport-import koondistele väliskaubanduslike tehingute sõlmimiseks ja kinnitavad neid. Kuid loa andmise ja kinnitamisega ei võta kaubanduslikud esindajad üldreeglina endale mingisugust materiaalselt vastutust nende tehingute eest;

c) kontrollivad ja reguleerivad eksport-import koondiste poolt sõlmitud väliskaubanduslikke tehinguid ja ka teiste organisatsioonide (kes on selleks saanud loa) poolt sõlmitud tehinguid;

d) annavad välja sisseveolubasid kaupade sisseveoks NSV Liitu, kaupade päritolutunnistusi, lubasid kaupade transiidiks läbi NSV Liidu territooriumi ja ka muid väliskaubanduslike operatsioonide sõlmimiseks vajalikke dokumente;

e) kontrollivad NSV Liidus kehtestatud seaduste, määruste ning NSV Liidu poolt sõlmitud rahvusvaheliste lepingute eeskirjade täitmist väliskaubanduslike operatsioonide teostamisel;

f) tutvuvad üldiste majanduslike tingimustega ja väliskaubanduse konjunktuuriga asukoha riigis ning annavad perioodiliselt vastavat informatsiooni välisministeeriumile, väliskaubanduse ministeeriumile ning teistele huvitatud asutustele ja organisatsioonidele. Nad annavad informatsiooni ka asukoha riigi firmadele ja vastavatele asutustele kaubavahetuse võimalustest NSV Liiduga.

Neile pandud ülesannete täitmiseks võivad kaubandusli-

kud esindused sõlmida kokkuleppeid, võtta endale kohustusi, sõlmida lepinguid vaidluste lahendamiseks vahekohtus, võtta endale rahalisi kohustusi, anda välja ja võtta vastu vekseid, esineda kohtus.

Kõigi kaubandusliku esinduse kui riigiorgani poolt sõlmitud tehingute eest vastutab Nõukogude valitsus ja meie riigikassa.

Kaubanduslik esindaja kui diplomaatilise esinduse tööta- ja kasutab kõiki eelvaadeldud diplomaatilisi immunitete ja privileege. Nimetatud seisukoht on väljendatud 1933.a. põhimääruses ja välisriikidega sõlmitud kokkulepetes kaubandusliku esinduse õigusliku režiimi kohta.

Välisriikidega kaubavahetuse laiendamise huvides on Nõukogude Liit rahvusvaheliste kokkulepetega teinud üksikuid erandeid eelvaadeldud immunitetidest. Nimelt rea maadega (Norra ja Taaniga) sõlmitud kaubanduslepingutes on Nõukogude Liit loobunud kaubanduslike esindajate tsiviilkohtulikust immunitetidest vaidlustes, mis võivad tekkida nende poolt sõlmitud või garanteeritud väliskaubanduslikest tehingutest. Kokkulepete alusel nõustus Nõukogude valitsus taoliste vaidluste allutamiselega kaubandusliku esindaja asukoha riigi kohule. Kokkulepete alusel on Nõukogude valitsus nõustunud ka tsiviilkohtuotsuste sundtäitmisega kaubandusliku esindaja käsutuses olevate rahasummade, võlanõuete ja kaupade suhtes.

Samuti kaubanduslepingute alusel nõustus Nõukogude valitsus kaubanduslike esinduste maksustamisega asukoha riigis vastavalt väliskaubanduse üldkäibeale.

Kuid need üksikud erandid ei muuda üldiselt kaubandusliku esindaja diplomaatilisi immunitete ja privileege. Erandid kehtivad ainult nendes maades, kellega Nõukogude valitsus on sõlminud vastavad kokkulepped ja nendes kokkulepetes kindlaksmääratud ulatuses. Nendes maades, kellega Nõukogude valitsus ei ole sõlminud taolisi kokkuleppeid, on kaubanduslike esindajate immunitet täielik.

Kodanlikud riigid ja ka kedaanlikud autorid on arendanud ulatuslikku sõjakäiku kaubanduslike esindajate diplo-

maatilise immuniiteedi vastu.

Nad on loonud mitmeid ebateaduslikke teooriaid, mis eitavad riigi immuniiteeti kaubanduslikes tehingutes. Sellisel ebaõigisel seisukohal asub näiteks Saksa autor Schenk, kes, eitades riigi kohtulikku immuniiteeti kaubanduslikes tehingutes, jõuab koguni järeldusele, et riik ei vajavat välismaal immuniiteeti, kuna tema huvid olevat niigi küllalt kaitstud välismaal kehtivate seadustega.¹ "Kaupleva riigi" teooria pooldajad, väites, et kaubanduslike operatsioonide teostamisel riik allutab ennaast vaikivalt välisriigi jurisdiktsioonile, samastavad riigi kaubanduslikes tehingutes erakaupmees- tega.

Inglise autor Phillimor ütleb, et ei olevat kaaluvat põhjust, et riigi ja tema agentide poolt elukondlike kokkulepete, kaubanduslike operatsioonide ja teiste taoliste tehingute sõlmimisel üksikisikud, kel on õigus saada neilt kompensatsioonid, jääksid ilma kompensatsioonist ainult selle pärast, et kahju tekitati neile riigi või selle esindaja poolt.²

Kallaletungid riigi ja tema esindajate immuniiteedile jätkuvad eriti ägedasti sõjajärgsel perioodil ühes sotsialismileeri laienemisega. Oma järjekordsel sessioonil S i e - n a s aprillis 1952 võttis Rahvusvahelise Õiguse Instituut vastu konventsiooni projekti, mis eitab riigi immuniiteeti kaubanduslikes tehingutes.

Aruandja M.E. Lemonen ja enamik sõnavõtjaid astusid välja riigi immuniiteedi vastu kaubanduslikes tehingutes. Tuntud inglise rahvusvahelise õiguse eriteadlane Lauterpacht püüdis koguni väita, et tänapäeval olevat enamik riike juba loobunud immuniiteedist kaubanduslikes suhetes.

Kõik need väited on alusetud. Rahvusvahelise õiguse ülstunnustatud normide alusel võib riik oma organitega

¹ S c h e n k, Die Rechtstellung der russischen Handelsvertretungen, Berlin und Leipzig 1930, lk.60.

² Recueil des cours, t.III, 1925, lk. 218.

alluda välisriigi kohtule ainult ta enda nõudolekul. See põhimõte kehtib täielikult ka kaubanduslike esindajate suhtes.

Kaubanduslikud esindused moodustatakse välisriigi pealinnas. Kui aga mõnes teises linnas või rajoonis tekivad erilised kaubanduslikud suhted, mille arendamine tekitab raskesti kaubanduslikule esindajale, siis võib seal asutada kaubandusliku esinduse osakondi. Taolisi osakondi võib kaubanduslik esindaja avada väliskaubanduse ministeeriumi loal kokkuleppel välisministeeriumiga. Nende eesotsas seisavad kaubandusliku esindaja volinikud, kes määratakse ametisse väliskaubanduse ministri poolt.

Nendes maades, kus puudub kaubanduslik esindus, aga samuti ka pealinnast kaugetes rajoonides võib väliskaubanduse ministeerium kokkuleppel välisministeeriumiga asutada iseiseisvaid kaubanduslikke agentuure. Agentuuri eesotsas seisab kaubanduslik agent, kes määratakse ametisse väliskaubanduse ministeeriumi poolt ja kes allub vahetult temale. Kaubanduslikud agendid täidavad samasuguseid ülesandeid nagu kaubanduslikud esindajad.

Kuni Teise maailmasõjani tundis ainult Nõukogude Liit kaubandusliku esindaja instituuti. Ühes rahvademokraatiamaade kujunemisega ja väliskaubanduse natsionaliseerimisega nendes maades, moodustati ka rahvademokraatiamaade poolt välisriikides kaubanduslikud esindused. Nende ülesanded ja õiguslik seisund on üldiselt samasugused nagu eelvaadeldud Nõukogude Liidu kaubanduslikel esindajatel.

Kodanlikud maad ei tunne kaubandusliku esinduse instituuti. Seal täidavad neid ülesandeid konsulid ja saatkondade ning missioonide kaubanduslikud nõunikud ning atašeed.

§ 9. Konsulid.

Konsulid on riigi ametiisikud, keda määratakse välismaale teatud piirkonda (konsulaarpiirkond) riigi majanduslike huvide esindajaks ja oma koduriigi,

tema kodanike ja juriidiliste isikute õiguslike huvide kaits-
jaks.

Erinevalt diplomaatilisest esindajatest täidavad konsulid oma ülesandeid teatud piirkonnas (linn, rajoon). Ülesannete täitmisel üleskerkivais küsimustes on neil õigus pöörduda asukoha riigi kohalike ametiasutuste poole. Konsul võib suhelda valitsusega ja teiste asukoha riigi kesksete organitega ainult diplomaatilise esinduse kaudu.

Ametiülesannete täitmisel allub konsul diplomaatilisele esindajale, ehkki ei kuulu esinduse koosseisu. Ta kasutab diplomaatilisete esindajatega võrreldes tunduvalt vähemas ulatuses immunitete ja privileege, mida nimetatakse k o n s u l i i m m u n i t e e d i k s .

Ajalooliselt on konsulite instituut küllaltki vana. Seda tuntakse juba X ja XI sajandil Euroopa riikide poolt Idamaades asutatud kaubanduskolooniates. Konsulite ülesandeks oli suhtlemine kohalike võimuesindajatega küsimustes, mis puudutasid välisriigi kaupmeeste huve ja õigusi ning üldse välisriigi kaubanduslike sidemeid antud riigiga. Tema ülesannetesse kuulus ka vaidluste lahendamine kaupmeeste vahel.

Näiteks 945.a. Kiievi riigi poolt Bütsantsiga sõlmitud lepinguga määrati seal ametisse vürsti ametnik vene kaupmeeste huvide kaitsmiseks ja nende omavaheliste, samuti ka kohalike elanikega tekkivate tüliküsimuste lahendamiseks.

Konsulite instituudi edasine areng toimus risticõdade perioodil. Idasse saadetavate väeosadega läksid kaasa kaupmehed vägede varustamiseks. Kaupmeeste hulgast valiti vanemkonsul, kelle ülesandeks oli tüliküsimuste lahendamine ja suhtlemine kohalike võimudega.

Konsulite instituudi uus arenguetapp algas XVI sajandil, mil Euroopa riigid hakkasid teda kasutama majanduslikuks ja poliitiliseks ekspansiooniks Idamaadesse.

Nendeks eesmärkideks kasutati Idamaade valitsejatele pealesunnitud orjastavate lepingutega konsulitele kindlustatud äärmiselt lain eesõigusi - konsulite jurisdiktsiooni, eurooplaste linnaosade moodustamist (settlement'id) jm. Esil-

meseks taoliseks ebavõrdseks lepinguks oli Prantsuse kuninga François I poolt Türgi sultani Suleiman I 1535.a. (teiste allikate järgi 1525.a.) sõlmitud leping. Prantsusmaale järgnesid teised Euroopa riigid: Inglismaa, Tsaari-Venemaa ning hiljem ka Ameerika Ühendriigid.

Konsulite erilised privileegid säilisid näiteks Hiinas kuni rahvarevolutsiooni võiduni 1949.a. Egiptuses likvideeriti eurooplaste huve kaitsvad erilised segakohtud alles rahvusliku vabastusliikumise võiduga ja monarhia likvideerimisega 1953.a.

Venemaa konsulaatide moodustamine välismaal algas Peeter I valitsemise ajal. Esimene konsulaat avati 1707.a. Amsterdamis, 1713.a. avati konsulaat Hamburgis, 1715.a. Pariisis.

Välisriikide konsulaadid Venemaal avati juba tunduvalt varem. Esimeseks Venemaal avatud välisriigi konsulaadiks oli 1585.a. avatud Inglismaa konsulaat.

Tänapäeval reguleerivad konsulite määramise korda, nende immunitete ja ülesandeid välismaal rahvusvahelise õiguse üldnormid, riikide vahel sõlmitud konsulaarkonventsioonid ja siseriiklikud seadused.

1. juulil 1960.a. võttis Rahvusvahelise Õiguse Komisjon (RÖK) oma XII istungjärgul vastu konventsiooni projekti konsulaarsuhete ja -immunitetide kohta.¹ Nimetatud projekti alusel sõlmiti Viinis 24. aprillil 1963.a. konventsioon konsulaarsuhete kohta.

Konventsioon lahendab paljud senises praktikas vaieldavad küsimused ja on tähtsaks aktiks konsulaarsuhteid reguleerivate rahvusvahelise õiguse normide kodifitseerimisel.

Konsulite vahetamine riikide vahel toimub konsulaarkonventsioonide alusel.

Õiguslikust seisukohast lähtudes jaotatakse konsulid ametkonsuliteks ja aukonsuliteks. Ametkonsulid on riigi ametiisikud välismaal, kes

¹ Г.И. Тункин, Д.В.Быков, Проект кодекса консульского права, "Советское государство и право" 1961 № I, lk. 56-66.

täidavad põhilise ametiülesandena konsuli ülesandeid ja saavad selle eest vastavat riigi siseseadusandlusega kindlaksmääratud palka. Reeglina on ametkonsulid lähetaja riigi kodanikud.

Nõukogude Liit saadab välisriikidesse ja võtab vastu välisriikide konsulitena oma territooriumil ainult ametkonsuleid. Samal seisukohal asuvad ka rahvademokraatiamaad.

Aukonsuliteks nimetatakse konsulaaresindajaid, kes ei saa lähetajalt riigilt regulaarset palka oma teenistusülesannete täitmise eest, vaid kes täidavad konsuli ülesandeid mõne muu põhitöö kõrval. Aukonsulid saavad nende poolt sooritatud tehingute ja koostatud aktide eest tasu ainult lõivuna. Reeglina ei ole aukonsulid l ä h e t a j a, vaid a s u k e h a riigi kodanikud.

Kodanlikud riigid kasutavad oma praktikas väga ulatuslikult aukonsuleid. Näiteks USA-s 1. aprillil 1959.a. olud 1740-st välisriigi konsulist olid 830 aukonsulid. Inglismaal oli 1958.a. välisriikide 705 amet- ja 774 aukonsulit.

Viini 1963.a. konventsioon konsulaarsuhete kohta tunnustab aukonsulite instituuti.

Võrreldes ametkonsulitega on aukonsulite immunitetid ja privileegid tunduvalt kitsamad just seepärast, et nad on asukoha riigi kodanikud. Nende immunitetid ja privileegid piirduvad tavaliselt vaid ametiülesannete täitmisega.

Erinevat amet- ja aukonsulite õiguslikku seisundit tunnustab ka Viini 1963.a. konventsioon. Ametiastmelt jagunevad konsulid: a) kindralkonsuliteks, b) konsuliteks, c) asekonsuliteks (viitsekonsuliteks) ja d) konsulaaragentideks. Kindralkonsul täidab konsuli ülesandeid kõige tähtsamal piirkonnas. Peale otseste ametiülesannete kontrollib ja juhatab ta ka teiste lähetaja riigi konsulite tegevust asukoha riigis. Konsulid täidavad ametiülesandeid teistes konsulaarpiirkondades. Asekonsulid tavaliselt ei juhata iseisvat konsulaati, vaid nad on kas kindralkonsulite või konsulite asetäitjateks.

Konsulaaragendid täidavad konsulite juhtimisel mõnin-

gaid teisejärgulisi ülesandeid mõnes teises linnas või kaubanduskeskuses. Konsulaaragendid on väga sagedasti ka stažöörideks, et astuda edaspidi konsuli ametisse.

Teatud isiku välisriiki konsuliks nimetamiseks ei nõuta reeglina asukoha riigi nõusolekut, nagu nägime seda diplomaatiliste esindajate nimetamise juures.

Konsuli nimetamine toimub erilise patendiga, mille annab välja lähetaja riigi siseseadusandluses kindlaksmääratud organ (riigipea, valitsus, välisminister). Ameerika Ühendriikides annab mäiteks kindralkonsulitele patendi president.

Patendile märgitakse konsuli nimi, asukoha riik, konsulaarpiirkond ja konsuli ametiaste. Saabunud asukoha riiki, esitab konsul patendi välisministeeriumile, kes annab talle loa konsuli ülesannete täitmiseks. Luba nimetatakse eks ekvivaaturs ja ta antakse kas erilise pealdisena patendil või eri aktina. Eksekvaatori õiguslik tähtsus seisab selles, et tema alusel võib konsul alustada ametiülesannete täitmist talle määratud piirkonnas ja tema väljaandmise momendist arvatakse konsuli ametivanust asukoha riigis.

Välisriikide konsulid teatud piirkonnas moodustavad konsulaarkorpuse, mille vanemaks on kõige kõrgemas ametiastmes ja kõige suurema ametivanusega konsulaaresindaja. Vanem esindab välisriikide konsulaaresindajaid kohalikes ametiasutustes, täidab teatud ametiülesandeid pidustustel ja vastuvõttudel ning lahendab vaidlusi konsulaarkorpuse liikmete vahel.

Konsulite ülesanded ja immunitetid.

Vastavalt riikide poolt sõlmitud konsulaarkonventsioonidele ja siseriikliku seadusandlusega kehtestatud konsulaarmäärustikule täidab konsul järgmisi ülesandeid:

1. Kaitseb asukoha riigis oma kodumaa ja tema kodanike huve.
2. Aitab kaasa lähetaja riigi majanduslike, kultuuriliste ning teaduslike sidemete laiendamisele asukoha riigiga, püüab leida võimalusi tema toodetele turgude leidmiseks ja

kodumaise tööstuse varustamiseks vajaliku toorainega. Kodanlikes maades, kus puuduvad kaubanduslikud esindajad, ongi konsulite peamiseks ülesandeks kaasaaitamine oma kodumaa kaubanduslike suhete laiendamisele asukoha riigiga.

Kapitalistlikes maades on kaubandus ja tööstus koondatud erakapitalistide kätte. Seepärast ka konsulid, kuigi nad vormiliselt on riigi esindajad, täidavad peamiselt monopolistidelt saadud ülesandeid, aitavad kaasa nende majandusliku ekspansiooni laiendamisele asukoha riigis.

Kaubanduse arendamise huvides saadavad konsulid läheta- ja riigi vastavatele keskasutustele ja monopolistlikele koondestele informatsiooni kaubavahetuse võimaluste ja konjunktuuri kohta.

3. Aitab kodumaa laevu nende ülesannete täitmisel; tutvustab neid sadamas kehtivate eeskirjadega, võtab osa tollikontrolli teostamisest, kontrollib laeva dokumente, osutab laeva juhtkonnale ja meeskonnale vajalikku õiguslikku abi, koostab mereproteste, lahendab laeva meeskonnaliikmete vahelisi tüliküsimusi, aitab merehädalisi ning laevast maha jäänud meremehi tagasipöördumisel kodumaale.

4. Peab tema piirkonnas elavate kodumaalaste arvestust, kindlustab nende tagasipöördumise kodumaale pärast välispassi tähtaja möödumist, pikendab välispassi, annab neile vajalikku õiguslikku abi, hoolitseb selle eest, et kutsealised õigel ajal pöörduksid kodumaale sundusliku sõjaväeteenistuse kandmiseks, kodumaalaste surma korral hoolitseb alaealiste laste ja järelejäädud päranduse eest.

5. Täidab notari ülesandeid, tõestab allkirju ja dokumentide ära kirju, koostab testamente, vastavate ametiisikute ülesandel kuulab üle tüpnistajaid.

6. Täidab perekonnaseisuametniku ülesandeid, registreerib kodumaalaste abielud, sünni- ja surmajuhud, abielulahutused. Konsuli poolt antud abielutõendid ja teised perekonnaseisu puudutavad aktid loetakse võrdseks perekonnaseisukäruaktide büroo aktidega.

Konsulite poolt teostatavate notari ja perekonnaseisu-

aktide büroo ülesannete täitmise ulatus määratakse kindlaks asukoha riigi siseseadusandlusega ja sõlmitud konsulaarkonventsioonidega.

Konsulid kasutavad teatud immuniteete ja privileege, mis peavad kindlustama neile vajalikud tingimused normaalseks ametiülesannete täitmiseks.

Nende hulka kuuluvad:

a) a m e t i r u u m i p u u t u m a t u s. Kohalike ametivõimude sisenemine konsulaadi hoonesse ja seal administratiiv- ja kohtulike teomingute täitmine võib toimuda ainult konsuli ja diplomaatilise esinduse juhi nõusolekul. Nõusoleku olemasolu eeldatakse tulekahju või loodusõnnetuste korral, mis nõuavad kohalike vastavate organite viivitamatut tegutsemist;

b) a m e t l i k u k i r j a v a h e t u s e s a l a d u s. Konsuli ametliku posti avamine ja tsenseerimine kohalike võimude poolt on keelatud. Ta võib kasutada ka šifreeritud telegramme ühenduse pidamiseks kodumaaga, antud riigis ja kolmandates riikides asuvate diplomaatiliste ning konsulaar-esindajatega. 1963. a. Viini konventsiooni alusel võivad konsulid kasutada kullerposti. Kui asukoha riigi vastavatel organitel on põhjust kahelda, et välisriigi konsulitele saadetud ametlik post sisaldab dokumente või esemeid, mis ei ole vajalikud nende ametiülesannete täitmiseks, võivad nad nõuda posti avamist asukoha riigi poolt nimetatud esindaja juuresolekul. Kui konsulaat keeldub posti avamisest, saadetakse see tagasi lähtekohta.

Seoses kirjavahetuse saladusega tunnustatakse ka arhiivi puutumatus. Kuid seejuures nõutakse, et isiklik kirjavahetus peab olema eraldatud ametlikust kirjavahetusest.

Oma raadiosaatejaamu ehitada ja neid side pidamiseks kasutada võivad konsulaadid ainult asukoha riigi nõusolekul;

c) k o h t u l i k i m m u n i t e e t, kuid tunduvalt kitsamas ulatuses kui seda kasutavad diplomaatilised töötajad. Ametialastes kuritegudes, samuti ka ameti alal toimepandud tsiviiltehingutes nad ei allu asukoha riigi

tsiviil- ja kriminaalkohtule. Üldkuritegudes alluvad nad asukeha riigi kohtule, kuigi neile tehakse mõningaid seadus- tasi tõkkeabinõuna vangistuse rakendamisel nende suhtes.

Välisriikide konsulaatide töötajaid võidakse kohtusse kutsuda tunnistajaina. Nad võivad keelduda tunnistuse andmi- sest ainult sel juhul, kui küsimus puudutab nende poolt ameti- ülesannete täitmist või ametlikku kirjavahetust.

Konsulaatide töötajate väljakutsumine kohtusse tunnista- jatena ei või takistada nende ametiülesannete täitmist. 1963.a. Viini konventsioon näeb ette võimaluse nende tunnistuste kra- kuulamiseks kodus, konsulaadis või neilt tunnistuse võtmiseks kirjalikult;

d) f i s k a a l n e i m m u n i t e e t. Nad vabas- tatakse kohalikest otsemaksudest ja isiklikest koormistest;

e) l i i k u m i s v a b a d u s. Neile kindlustatakse liikumisvabadus asukeha riigi territooriumil. See ei laiene ainult asukeha riigi seadustes ettenähtud tsoonidele, kuhu sigesõit riigi julgeoleku huvides on keelatud või toimub eri kerra järgi.

Kõiki nimetatud immuniteete tunnustatakse 1963.a.Viini konventsioonis konsulaarsuhete kohta.

Konventsiooni koostamisel tekkisid vaidlused konsulite isikliku immuniteedi osas. Tavaliselt tunnistatakse riikide praktikas asukeha riigi võimude õigust välisriikide konsuli- te arreteerimiseks jõustunud kohtuotsuse alusel või juhul kui nad üldkuritegude toimepanemisel tabatakse kuriteo toime- panemise kohalt.

RÕK'i poolt koostatud konventsiooni projektis nähti ette konsulite arreteerimise võimalus ka siis, kui nad panid toime raske üldkuriteo või kuriteo, mille eest oli ette nähtud kar- ristusena vähemalt 5 aastat vabadusekaotust. Samal ajal lü- litati häälteenamusega konventsiooni projekti sätte, mis vabas- tas konsuli üldse karistuse kandmisest asukeha riigis juhul, kui toimepandud kuriteo eest oli ette nähtud karistusena vabadusekaotus alla kahe aasta. 1963.a. Viini konverentsil eeltoodud sätet osaliselt muudeti. Konventsioon lubab välis-

riigi konsuleid ja konsulaadi ametlikke töötajaid arreteerida jõustunud kehtsuse alusel ka siis, kui nad panevad toime mõne raske üldkuriteo.

Vaidlust tekitab ka küsimus konsulite õigusest suhelda oma kodumaal kodanikega. Peale pikki vaidlusi vastuvõetud artiklis märgitakse, et konsul võib suhelda lähetaja riigi kodanikega korras, mis on kindlaks määratud asukoha riigi poolt kehtestatud seadustes ja teistes eeskirjades.

Konsulid kasutavad ka rida privileege. Nad võivad teatud ulatuses kodumaalt tellivabalt kaupu saada, neile avaldatakse erilist austust, nad võivad panna konsulaadi hoonele riigiväpi ja heisata pidupäevadel ja ametlikel pühadel lähetaja riigi lipu jm.

Kedaalike riikide praktikas esineb siiski sagedasti konsuli immunitetide ja privileegide rikkumisi. Jämedaks rahvusvahelise õiguse normidega konsulitele tagatud immunitetide rikkumiseks oli Ameerika võimude vägivaldne tungimine New Yorgis asuvasse Nõukogude Liidu konsulaadi hoonesse 1948.a. ja konsulaadi töötaja arreteerimine. Seoses sellise ebaseadusliku aktiga katkestas Nõukogude Liit konsulaarsuhted Ameerika Ühendriikidega.

Kõik eelleetletud immunitetid kindlustatakse ametkonsulitele. 1963.a. Viini konventsiooni kohaselt kasutavad aukonsulid peamiselt vaid arhiivi puutumatus, kirjavahetuse saladust ja auõigusi.

Konsuli funktsioonid lõpevad tema ärakutsumisega, asukoha riigis temalt eksekvaatori äravõtmisega, sõjaga ja diplomaatiliste ja konsulaarsuhte katkemisega. Kuid kõigil juhtudel peab asukoha riik kindlustama konsulitele võimaluse takistamatuks maalt väljasõiduks. Ametiruumi ja arhiivi puutumatus säilib seni, kuni vastav ruum on välisriigi konsulaadi käsutuses. Konsulaarsuhte katkemisel ja sõja ajal antakse konsulaadi hoone mõne sõbraliku riigi hoole alla, kes võtab endale kohustuse tema puutumatus kindlustamiseks.

§ 10. Nõukogude Liidu konsulid.

Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismileeri maade konsulid täidavad kapitalistlike riikide konsulitest tunduvalt erinevaid ülesandeid. Kuna sotsialismileeri maadel on kaubanduslike suhete arendamiseks välisriikidega vastavad organid - kaubanduslikud esindused, siis nimetatud ülesanded ei kuulu sotsialismileeri maade konsulite ülesannetesse. Nende ülesandeks on põhiliselt riigi, tema kodanike ja juriidiliste isikute õiguslike ning majanduslike huvide kaitsmine välismaal.

Kui imperialistlike riikide konsulite üheks peamiseks ülesandeks on kaasaaitamine majandusliku ekspansiooni teostamisele, eriti majanduslikult nõrgaltarenenud maades, siis sotsialismileeri maade konsulite peamiseks ülesandeks on kaasaaitamine heanaaberlike suhete laiendamisele mõlema suhtleva poole huvides ja koos sellega ka rahvusvahelise rahu kindlustamine.

Nõukogude konsulite ülesanded ja õigused välismaal määratakse kindlaks 8. jaanuaril 1926.a. kehtestatud konsulaarmäärustikus ja Nõukogude Liidu poolt välisriikidega sõlmitud konsulaarkonventsioonides. Konsulite õigusi Nõukogude kaubalaevade suhtes reguleerib ka 14. juunil 1929.a. kehtestatud kaubandusliku meresõidu koodeks.

Nõukogude Liidu konsulid määratakse välisriikidesse ja kutsutakse ära välisministri poolt. Konsulitele annab välja patendid välisministeerium. Patendis määratakse kindlaks piirkond, konsuli ametiaste ja pöörduetakse välisriigi vastavate organite poole palvega osutada meie konsulile vajalikku abi konsuli funktsioonide täitmisel.

Konsulaarmäärustiku ja Nõukogude Liidu poolt sõlmitud konsulaarkonventsioonide alusel on meie konsulite ülesanded välismaal järgmised:

1. Oma piirkonna majandusliku, poliitilise, sotsiaalse ja õigusliku elu jälgimine. Konsul peab vähemalt kaks korda aastas oma piirkonna läbi sõitma ja perioodiliselt informee-

rima välisministeeriumi oma piirkonna majanduslikust ja poliitilisest olukorrast.

2. Nõukogude kodanikele ja juriidilistele isikutele asukoha riigi seadustega ning rahvusvaheliste lepingutega tagatud õiguste kaitsmine. Kui rikutakse Nõukogude kodanike ja juriidiliste isikute õigusi, peab konsul viivitamatult tarvitusele võtma vajalikud abinõud nende õigusrikkumiste lõpetamiseks.

3. Poolte taotlusel esinemine vahekohtunikuna Nõukogude kodanike ja juriidiliste isikute vaheliste tüliküsimuste lahendamisel, samuti ka tüliküsimustes välismaa juriidiliste ja füüsiliste isikutega tingimusel, et seda lubavad asukoha riigi seadused;

4. Konsuli piirkonnas elavate Nõukogude kodanike kohta arvestuse pidamine. Eriti lasub tal sõjaväekohuslaste arvestamise ülesanne ja kohustus hoolitseda, et nad pöörduksid tagasi kodumaale sundusliku sõjaväeteenistuse kohustuse täitmiseks.

5. Nõukogude kodanike surma korral abinõude tarvituselevõtmine nende pärandi alalhoiuks. Ta hoolitseb pärandi saatuse eest kooskõlas seadusjärgse või testamendi järgi pärimise korraga.

6. Nõukogude kodanikele testamentide koostamine ja hoiulevõtmine.

7. Kui Nõukogude kodanikud satuvad raskesse olukorda kas haiguse läbi või mõnel muul põhjusel, võtab ta abinõud tarvitusele nende abistamiseks ja kodumaale saatmiseks.

8. Notari ülesannete täitmine dokumentide ja allkirjade tõestamisel, Nõukogude kodanike abielude, sündide ja surmajuhtude registreerimine ning, kui see on lubatud kohalike seadustega, ka abielulahutuste registreerimine.

9. Nõukogude kodanike vastutusele võtmisel jälgida, et kohtumõistmine ja karistamine toimuks asukoha riigis kehtivate seaduste alusel.

10. Abi osutamine Nõukogude kaubalaevadele, nende juhtkonnale ja meeskonnale. Ta lahendab laeva juhtkonna ja meeskonna vahelisi tüliküsimusi ning võtab vajaduse korral tarvitusele abinõud distsipliini kindlustamiseks laeval.

Konsulaarmäärustiku art. 18. alusel võidakse konsulile panna ka diplomaatilise esindaja ülesanded, kui vastavas välisriigis ei ole Nõukogude Liidu diplomaatilist esindajat.

Erandjuhtudel võib konsul välisministri loal täita ka mõne välisriigi konsuli ülesandeid.

Oma ülesannete täitmisel peab Nõukogude konsul hoiduma vahelesegamisest asukoha riigi siseasjadesse ja igasugustest aktidest, mis võiksid riivata asukoha riigi väärikust ja oleksid vastuolus tema piirkonnas kehtivate kohalike seaduste ja eeskirjadega.

Välisriikide konsulite õigused ja immunitetid Nõukogude Liidus määratakse kindlaks 14. jaanuari 1927.a. põhimääruses välisriikide diplomaatiliste ja konsulaaresindajate õiguslikust seisundist NSVL territooriumil. Nimetatud põhimääruses, täielikus kooskõlas rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud normidega, kindlustatakse välisriikide konsulitele vastastikkuse põhimõttel järgmised immunitetid:

1. Nad vabastatakse otsemaksudest ja isiklikest kohustustest.
2. Nad võivad vabalt suhelda oma koduriigi diplomaatilise esindusega posti, lahtiste ja šifreeritud telegrammide teel.
3. Nad ei allu ametialastes kuritegudes Nõukogude Liidu jurisdiktsioonidele.
4. Neid võidakse arreteerida üldkuritegude toimepanemisel ainult jõustunud kohtuotsuse alusel. Tõkkeabinõudena võidakse nad vangistada ainult kuritegude toimepanemisel, mis alluvad NSV Liidu või liiduvabariikide ülemkohtule, sõjatribunalile või oblasti kohtule.
5. Nad kasutavad teenistusliku kirjavahetuse saladust, kuid tingimusel, et see kirjavahetus hoitakse konsulaadi hoones eraldi isiklikust kirjavahetusest. Teenistuslik kirjavahetus ei kuulu läbivaatamisele ja avaldamisele.

Neile võidakse kindlustada ka teisi immunitete Nõukogude Liidu poolt välisriikidega sõlmitud konventsioonidega.

Välisriigi konsulitele antud privileegi alusel võivad nad asetada saatkonna hoonele kodumaa vapi ja heisata lipu.

Välisriigi konsulitele annab eksekvaatori välja Nõukogude

Liidu Välisministeerium. Eksekvaatori väljaandmise päevast alates võivad välisriikide konsulid alustada neile määratud piirkonnas konsuli funktsioonide täitmist.

V p e a t ü k k .

RAHVUSVAHELISED LEPINGUD.

§ 1. Rahvusvahelise lepingu mõiste.

Rahvusvaheliseks lepinguks nimetatakse kokkulepet kahe või enama riigi vahel rahvusvahelise avalikõigusliku õigussuhte loomiseks, muutmiseks või lõpetamiseks. Rahvusvaheliste lepingutele on iseloomulik see, et nendega reguleeritakse rahvusvahelise avalikõiguse valdkonda kuuluvaid küsimusi.

Viimast asjaolu rõhutatakse ka Rahvusvahelise Õiguse Komisjonis rahvusvaheliste lepingute kohta väljatöötatud konventsiooni projektis. Nimetatud projekt loeb lepinguks kirjalikus vormis kahe või enama riigi või mõne muu rahvusvahelise õiguse subjekti vahel sõlmitud kokkulepet, mida "reguleerib rahvusvaheline õigus".

Kõrvuti rahvusvaheliste lepingutega sõlmivad riigid ka tsiviilõiguslikke kokkuleppeid. Näiteks, üks riik võib osta teiselt riigilt kaupu, mingi kinnisvara, sõlmida kokkuleppeid kohtuotsuste tunnustamiseks jm. Kõiki taolisi lepinguid ei saa vaadelda rahvusvaheliste lepingutena, kuna nendega ei reguleerita rahvusvahelise avalikõiguse valdkonda kuuluvaid küsimusi.

Teiselt poolt aga mitmed väliselt tsiviilõiguslike kokkulepetena näivad lepingud kujutavad endast rahvusvahelisi lepinguid, kuna nendega reguleeritakse rahvusvahelise õiguse valdkonda kuuluvaid küsimusi.

Näiteks, Ameerika Ühendriigid otsid 1867.a. Tsaari-Venemaalt Alaska poolsaare ja 1914.a. Taanilt Virginia saared. Kuna nende lepingutega reguleeriti territooriumi osade üleminekut ühelt riigilt teisele, on need lepingud tõelisteks rahvusvahelisteks lepinguteks.

Nagu eespool nimetati, on rahvusvahelised lepingud tänapäeval peamisteks rahvusvahelise õiguse allikateks. Rahvusvahelise õiguse ja rahvusvaheliste suhete stabiilsuse seisukohalt on suure tähtsusega tavaõiguslik norm, mis kohustab kõiki riike täitma nende poolt sõlmitud rahvusvahelisi lepinguid - pacta sunt servanda. Kui riigid võiksid ilma igasuguse põhjuseta loobuda endale rahvusvaheliste lepingutega võetud kohustuste täitmisest, lepingute eeskirju rikkuda, siis puuduks rahvusvahelisel õigusel ja rahvusvahelistel suhetel igasugune stabiilsus.

Rahvusvaheliste lepingute täpne täitmine on Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade välispoliitika põhialuseks. Nõukogude Liit täidab alati täpselt kõiki endale võetud lepingulisi kohustusi. Isegi Nõukogude Liidu vaenlased on sunnitud tunnustama seda tõsiasja. Tuntud Nõukogude Liidu vaenlane, endine Suurbritannia peaminister Winston Churchill oli sunnitud tunnustama Teise maailmasõja perioodil, et "venelased täidavad alati täpselt lepinguid".

Teistsugust pilti näeme kapitalistlike maade poliitikas. Imperialistlikud suurriigid oma agressiivse poliitika huvides rikuvad väga sagedasti rahvusvahelisi lepinguid ja loobuvad endale võetud kohustuste täitmisest. Seda näitab väga kujukalt imperialistlike suurriikide suhtumine Teise maailmasõja perioodil sõlmitud rahvusvahelistesse lepingutesse. Talates jalge alla Teise maailmasõja ajal endale lepingutega võetud kohustused, on imperialistlikud suurriigid taastanud Lääne-Saksamaa sõjalise potentsiaali ja loonud sellega tõsise agressiooniohu Euroopa rahuarmastavatele rahvastele. Omapäraseks "traditsiooniks" muutus rahvusvaheliste lepingute rikkumine Saksamaa militaristidele ja fašistidele. Esimese maailmasõja eel nimetas Saksamaa kantsler Bethmann Hollweg

lepingut Belgia neutraliteedi tagamiseks "paberilipakaks", näidates sellega, et saksa imperialistid ei tunnustanud endale võetud lepingulisi kohustusi.

Samasugust "nihilistlikku" poliitikat jätkas ka hitlerlik Saksamaa. Eriti reeturlikuks aktiks oli fašistliku Saksamaa agressioon Nõukogude Liidu vastu olukorras, kus mõlema maa vahel kehtis 1939.a. sõlmitud mittekallaletungi leping, mille eeskirju Nõukogude Liit täpselt täitis.

Imperialistlikud suurriigid kasutavad ekspansionistliku poliitika huvides väga ulatuslikult ebavõrdseid lepinguid. Nende lepingutega panevad imperialistlikud suurriigid poliitiliselt ja majanduslikult nõrgematele kapitalistlikele maadele peale mitmesuguseid orjastavaid kohustusi, mis viivad nende majandusliku ja poliitilise sõltumatuse likvideerimisele.

Ebavõrdsed lepingud annavad eeliseid vaid ühele lepingupoolele, kuna teisele poolele panevad peale ainult kohustusi. Tüüpiliseks ebavõrdseks lepinguks oli Ameerika Ühendriikide poolt sõjajärgsel perioodil paljudele Euroopa riikidele peale sunnitud Marshalli plaan. Marshalli plaan kindlustas Ühendriikidele võimaluse Euroopa maršalliseeritud maade majanduslikuks orjastamiseks. Ameerika Ühendriigid kasutasid teiste maade suveräänsuse piiramiseks ja nende rakendamiseks oma agressiivse poliitika teenistusse mitmesuguseid agressiivseid blokke (NATO, SEATO) ja nn. vastastikuseks julgeoleku kindlustamiseks sõlmitud kahepoolseid lepinguid.

Nägime juba eespool, et ebavõrdseid lepinguid ei saa lugeda rahvusvahelise õiguse allikateks ja nende alusel ei või tekkida riikidel mingeid õigusi ega kohustusi. Riikidel on õigus niisuguseid neile mitmesuguste sunnivahendite ja ähvardustega pealesunnitud ebavõrdseid lepinguid tühistada.

Sõjajärgsel perioodil rahvusvahelisel areenil härmiselt suure ulatuse võtnud rahvuslik vabastusliikumine, seades endale ülesandeks imperialistlike riikide ülevõimu likvideerimise kolooniates ja sõltuvates maades, soodustas nendele maadele varem peale sunnitud orjastavate lepingute tühistamist.

mist.

Nii tühistas Egiptuse vabariik 1936.a. Inglismaaga sõlmitud orjastava lepingu ja natsionaliseeris Rahvusvahelise Suessi Kanali Kompanii.

Nõukogude Liit ja teised sotsialismileeri maad ei tunnusta ebavõrdseid lepinguid. Nende maade poolt sõlmitud lepingud lähtuvad mõlema lepingupoole täielikust võrdõiguslikkusest ja mõlema poole kasusaamise eesmärgist. Selliste põhimõtetega on sotsialismileeri maade poolt sõlmitud rahvusvahelised lepingud väga tähtsaks abinõuks heanaaberliku koostöö arendamisel rahvusvahelisel areenil ja rahvusvahelise rahu kindlustamisel.

§ 2. Rahvusvaheliste lepingute nimetused.

Praktikas kasutatakse mitmesuguseid lepingute nimetusi: lepingud, traktaadid, konventsioonid, kompromissid, konkordaadid jm. Neil nimetustel ei ole juriidilist tähtsust. Kui leping on sõlmitud selleks ettenähtud korras ja on jõustunud, on ta pooltele kohustuslik.

Lepingute erinevad nimetused on ajalooliselt välja kujunenud ja nad tulenevad peamiselt lepingutega reguleeritavate küsimuste ja lepingupoolte iseloomust.

Lepinguteks nimetatakse mitmesuguseid riikidevahelisi nii kahe- kui ka mitmepoolseid kokkuleppeid, millega reguleeritakse paljusid küsimusi (rahuleping, kaubaleping).

Konventsioonideks nimetatakse mitmepoolseid kokkuleppeid, mis reguleerivad teatud konkreetset küsimust (näiteks - konventsioonid sõjaõiguse normide ja tavade kohta).

Paktiks nimetatakse mitmepoolset kokkulepet, mille eesmärgiks on rahvusvahelise rahu kindlustamine (Briand-Kellogi pakt 1928.a.).

Kokkulepeteks nimetatakse lepinguid, mis sõlmitakse valitsuse poolt ja ei nõua järgnevat ratifitseerimist.

Modus vivendi nimetuse all tuntakse esialgset lepingut, mis hiljem asendatakse uuega.

Deklaratsioonideks nimetatakse akte, kus riigid määravad kindlaks oma üldise poliitika mõningate välispoliitiliste või rahvusvahelis-õiguslike probleemide suhtes (Atlandi deklaratsioon 1941.a.; 1943.a. Moskva konverentsil NSV Liidu, USA ja Suurbritannia poolt vastuvõetud deklaratsioon üldise julgeoleku küsimuses).

Kompromissiks nimetatakse kokkulepet mõne küsimuse andmiseks vahekohtu või rahvusvahelise kohtu lahendamada.

Konkordaatideks nimetatakse paavstiga sõlmitud kokkuleppeid.

Nootide vahetamiseks nimetatakse kokkulepet, mis sõlmitakse sisuliselt identsete nootide vahetamise teel.

Protokollideks nimetatakse tavaliselt akte, millega riigid teatavad oma ühinemisest mõne lepinguga.

Statuutideks nimetatakse konventsioonilise iseloomuga akte, mis reguleerivad teatud piirkondade kasutamist (1923.a. Genfi statuut meresadamate rahvusvahelise režiimi kohta).

§ 3. Rahvusvaheliste lepingute liigid.

Rahvusvahelises õiguses ja doktriinis ei ole senini välja töötatud ühtset lepingute liigitust. Liigituse alus võib olla väga mitmesugune. Põhilisteks lepingute liigitamise alusteks on siiski osavõtivate riikide arv ja lepingutega reguleeritavate riikidevaheliste suhete iseloom.

Osavõtivate riikide arvu järgi jaotatakse lepingud kahe- ja mitmepoolseteks lepinguteks. Kahepoolsetest lepingutest võtavad osa ainult kaks riiki. Mitmepoolsed lepingud sõlmitakse kolme või enama riigi vahel. Rahvusvahelise õiguse allikadena on peamine tähtsus mitmepoolsetel rahvusvahelistel lepingutel, sest nad sisaldavad käitumisreegleid paljudele, teinekord isegi kõigile rahvusvahelisest suhtlemisest osavõtivatele riikidele. Neid lepinguid nimetatakse ka üldisteks rahvusvahelisteks lepinguteks. RÖK'i poolt koostatud projektis loetakse üldisteks mitmepoolseid lepinguid, mis sisalda-

vad "üldtunnustatud rahvusvahelise õiguse norme või reguleerivad küsimusi, mis pakuvad huvi kõigile riikidele".

Reguleeritavate riikidevaheliste suhete iseloomu järgi jagunevad lepingud peamiselt poliitilisteks ja majanduslikeks lepinguteks. Peale nende kahe põhilise lepinguliigi võime eristada veel lepinguid õiguslikuks abiks, kultuuriliseks koostööks, transpordiks jm.

Nõukogude Liidu poolt välisriikidega sõlmitud rahvusvaheliste lepingute ja kokkulepete kogudes on omaks võetud järgmine lepingute liigitus reguleeritavate riikidevaheliste suhete iseloomu järgi:

- 1) poliitilised lepingud (diplomaatiliste suhete sisseadmiseks, vastastikuseks abistamiseks);
- 2) kokkulepped õiguslikes küsimustes (riikkondsuse küsimused, konsulaarkonventsioonid);
- 3) piirilepingud (piirihoone demarkeerimiseks, redemarkeerimiseks, piirihoone õgvendamiseks);
- 4) majanduslikud lepingud (kaubalepingud);
- 5) kokkulepped kultuuriliseks koostööks (kokkulepped teadlaste vastastikusteks visiitideks, üliõpilaste vahetamiseks, teatrite külalissetendusteks);
- 6) kokkulepped põllumajanduse ja veterinaaria küsimustes (võitluseks taimehaigustega, kahjuritega, loomataudidega);
- 7) sidelepingud (posti, telefoni ja telegraafi kasutamiseks, postpakkide vahetamiseks);
- 8) transpordilepingud (mere-, jõe-, raudtee- ja õhustranspordiks);
- 9) tervishoiualased kokkulepped (võitluseks nakkushaigustega);
- 10) kokkulepped sõjaõiguse normide ja tavade kohta.

Poliitilised lepingud. Poliitilistes lepingutes reguleeritakse mitmesuguseid poliitilisi küsimusi, nagu seda on vastastikune abistamine võitluses agressiooni vastu, poliitilise iseloomuga liitude loomine jm. Poliitiliste lepingutega võidakse reguleerida ka mitmesuguseid majanduslikke ja õiguslikke küsimusi. Näiteks rahulepingud, reguleerides riikidevahelisi poliitilisi suhteid, reguleerivad samaaegselt ka mitmesuguseid majanduslikke küsimusi, nagu reparatsioon, kaubanduslike suhete taastamist jm. Viimaste lepingute juures võime rääkida peamiselt poliitilisest iseloomust. Täna-

päeva tähtsamaiks poliitiliste lepingute liikideks on liidulepingud, vastastikuse abistamise lepingud, rahulepingud, regionaalsed lepingud ja neutraliteedilepingud.

Liidulepingutes kehustuvad pooled tegutsema ühiselt teatud poliitilise olukorra säilitamiseks või teatavate poliitiliste eesmärkide saavutamiseks. Asjaolu, mille ilmumisel pooled on kohustatud alustama lepinguliste kohustuste täitmist, nimetatakse casus foederis.

Tänapäeva tingimustes, kus agressiivsed sõjad on keelatud, peaks liidulepingute eesmärgiks olema rahu kindlustamine. Kuid kodanlike riikide vahel sõlmitud liidulepingutes tegelikult varjatakse nende agressiivseid eesmärgi näiliste taotlustega rahvusvahelise rahu kindlustamiseks.

Juba V.I. Lenin, iseloomustades kapitalistlike maade vahel sõlmitud liitusid, märkis, et nad kasvavad välja imperialistlikest sõdadest ja valmistavad ette uusi sõdu.¹ Imperialistlike riikide vahel sõlmitud liidulepingute eesmärgiks on maailma mõjusfääride ja turgude ning tooraineallikate ümber jaotamine lepingust osavõtvate maade kasuks. Liidulepingutes fikseeritud rahupuudlikud eesmärgid peavad varjama rahvahulkade eest nende lepingute tõelist iseloomu. Nii näiteks 1879. aastal Saksamaa ja Austria vahel sõlmitud liitu, millega algas nimetatud riikide poolt ettevalmistus Esimeseks maailmasõjaks Prantsusmaa ja Tsaari-Venemaa vastu, nimetati petlikult rahuliiduks.

1925.a. Suurbritannia, Prantsusmaa, Itaalia, Saksamaa ja Belgia vahel sõlmitud Locarno leping, mis oma sõnastuse järgi pidi kindlustama Versailles' rahulepingus kindlaksmääratud Saksamaa-Prantsusmaa ja Saksamaa-Belgia piire, püüdis tegelikult suunata Saksamaa kallaleitungi itta Nõukogude Liidu vastu.

Samasuguse petliku iseloomuga on ka 1948.a. Suurbritannia, Prantsusmaa, Itaalia, Belgia, Hollandi ja Luksemburgi vahel sõlmitud Lääne Liit, millesse 1954.a. sõlmitud Pariisi

¹ V. I. L e n i n, Teosed, 22.k., lk. 282.

lepinguga lülitati ka Lääne-Saksamaa. Kuigi sõnades on nimetatud liidu ülesandeks osavõtivate maade julgeoleku kindlustamine, teimuvad tema raames ulatuslikud ettevalmistused agressiooniks Euroopa sotsialismileeri maade vastu.

Tõeliselt on rahvusvahelise rahu kindlustamisele suunatud Nõukogude Liidu ja rahvademokraatiamaade vahel sõlmitud liidulepingud.

14. veebruaril 1950.a. NSV Liidu ja Hiina Rahvavabariigi vahel sõlmitud "Sõpruse, liidu ja vastastikuse abistamise lepinguga" seavad lepingupoolel oma eesmärgiks "kindlustada püsivat rahu ja üldist julgeolekut Kaug-Idas ning kogu maailmas vastavalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkidele ja printsiipidele". Mõlemad lepingupoolel kohustuvad ühiselt tarvitusele võtma kõik nende käsutuses olevad vajalikud abinõud, et "mitte lubada agressiooni ja rahu rikkumise kordumist Jaapani või mõne teise riigi poolt, kes otseselt või kaudselt ühineks Jaapaniga agressiooniaktides".¹

Vastastikuse abistamise lepingutega on lepingupoolel kohustatud andma teisele poolele nii sõjalist kui ka muud vajalikku abi väliskallaletungi kerral. Näiteks, 14. mail 1955.a. Varssavis NSV Liidu ja Euroopa rahvademokraatiamaade vahel sõlmitud "Sõpruse, keestöö ja vastastikuse abistamise lepingu" alusel (art.4) "juhul, kui riik või riikide rühm paneb Euroopas teise relvastatud kallaletungi ühele või mitmele lepinguosalisele riigile, osutab iga lepingust osavõttev riik kallaletungi objektiks olevale riigile või riikidele viivitamatult abi kas individuaalselt või kerkuleppel teiste lepingust osavõtivate riikidega kõigi vahenditega, mida ta peab vajalikuks, kaasa arvatud relvastatud jõu rakendamine".²

Nõukogude Liidu poolt Teise maailmasõja perioodil fašistliku Saksamaa agressiooni ohvriks langenud riikidega sõlmitud vastastikuse abistamise lepingute alusel (Poolaga 1941.a. ja

¹ "Внешняя политика Советского Союза - год 1950", Москва 1953, lk. 58-59.

² "Rahva Hääl" 15. mail 1955.a.

1945.a.; Tšehhoslovakkia 1943.a.) purustati põhiliselt Nõukogude relvastatud jõududega fašistlikud okupatsiooniväed nende riikide territooriumil ja kindlustati neile rahvastele võimalus vabalt oma saatust määrata.¹

Nõukogude Liidu poolt sõjajärgsel perioodil sõlmitud vastastikuse abistamise lepingud (Soomega 1948, Niina Rahvavabariigiga 1950, Euroopa rahvademokraatiamaadega Varssavi leping 1955) on tähtsaks püsiva rahvusvahelise rahu ja rahvaste julgeoleku garantiiks.

Nõukogude Liit asub siiski seisukohal, et kõige õigemaks teeks püsiva rahu kindlustamisel Euroopas oleks kõigi Euroopa riikide vahel kollektiivse julgeoleku süsteemi loomine. Kollektiivse julgeoleku süsteemi raames oleksid kõik Euroopa riigid kohustatud andma nii sõjalist kui ka muud vajalikku abi agressiooni ohvriks langenud maadele. Üleeuroopalise kollektiivse julgeoleku süsteemi loomise kerral ei oleks Saksamaa enam ohtlik teiste Euroopa riikide julgeolekule. Et Ameerika Ühendriikidel ei tekiks kahtlust, nagu oleks kollektiivne julgeoleku süsteem suunatud tema vastu, nõustub Nõukogude Liit ka Ühendriikide osavõtuga nimetatud süsteemist. Varssavi lepingus on öeldud, et selle kehtivus lõpeb üleeuroopalise kollektiivse julgeoleku süsteemi loomiseks sõlmitud lepingu jõustumise päevast. Kahjuks ei ole Euroopa kapitalistlikud riigid oma Saksamaa taasrelvastamise poliitika tõttu senini nõustunud Nõukogude Liidu ettepanekutega kollektiivse julgeoleku süsteemi loomiseks.

Kapitalistlike riikide vahel sõlmitud vastastikuse abistamise lepingud on aga petliku iseloomuga. Tegelikult varjatakse nendega rahuarmastavate rahvaste vastu kavandatavaid agressiivseid plaane. Taolisi agressiivseid eesmärgi taotlevad kapitalistlike riikide vahel sõlmitud blokid - NATO, CENTO ja SEATO. Kuigi näiteks NATO lepingu alusel tema eesmärgiks peaks olema rahu kindlustamine Põhja-Atlandi rajoonis,

¹ vt. A. U u s t a l, Sotsialismileeri maade koostöö, Tallinn 1962, lk. 13 jj.

on üldtuntud tema raames toimuvad sõjalised ettevalmistused sotsialismileeri maade vastu.

Rahulepingutega lõpetatakse sõjaluukord sõdivate poolte vahel ja taastatakse normaalsed, rahuaegsed suhted. Rahulepingutega reguleeritakse mitmesuguseid küsimusi. Poliitilistes küsimustes võidakse piirata agressorriikide suveräänsust, allutada nad võitjate riikide kontrollile, piirata nende relvastatud jõude ja relvastust. Majanduslikes küsimustes võidakse agressoritele panna kohustus tekitatud kahjude heastamiseks ja röövitud varanduste tagastamiseks. Rahulepingutega võidakse reguleerida territoriaalseid küsimusi, territooriumi osade üleandmist ühelt riigilt teisele jm.

Regionaalsete lepingutega kohustuvad teatud maakera piirkonnas asuvad riigid kindlustama ühiste jõupingutustega rahu vastavas maakera regioonis.

Nõukogude diplomaatia on omistanud suurt tähtsust regionaalsetele organisatsioonidele rahvusvahelise rahu kindlustamisel. 1934.a. tegi Nõukogude Liit ettepaneku Ida-garantii-pakti sõlmimiseks. Paktist pidid osa võtma NSV Liit, Poola, Saksamaa, Tšehhoslovakkia ja Nõukogude Liiduga piirnevad Baltiriigid. Paktil oleks olnud kaheldamatult suur tähtsus Poola ja Tšehhoslovakkia kaitsmisel fasistliku Saksamaa kallal. Kuid peamiselt Poola ja Saksamaa vastuseismisel pakti sõlmimine nurjus.

ÜRO põhikiri (art.52) lubab organiseerida regionaalseid organeid rahu ja julgeoleku kindlustamiseks ning kohustab Julgeolekunõukogu kasutama nende abi kohalike tülide rahulikuks lahendamiseks.

Kodanlike riikide praktikas ja kodanlikus literatuuris püütakse vaadelda regionaalse organina, mis on loodud vastavalt ÜRO põhikirja nõuetele, Põhja-Atlandi lepingu organisatsiooni (NATO). Selle seisukohaga ei saa siiski nõustuda. NATO ei ole regionaalne organisatsioon juba seepärast, et tema tööst võtavad osa riigid, kes ei kuulu Põhja-Atlandi geograafilisse regioonile - Itaalia, Kreeka, Türgi. Samal ajal

aga ühele põhilisele selle regiooni riigile - Nõukogude Liidule - ei ole võimaldatud temast osa võtta. Ka agressiivsete eesmärkide pärast ei saa teda lugeda regionaalseks lepinguks, mis oleks koosõlas ÜRO põhikirjaga.

Neutraliteedilepingutega kohustuvad riigid mitte osa võtma sõjategevusest, mis on suunatud teise lepingupoole vastu, tunnustama teatud riigi või teatud territooriumiosade neutraalsust sõjalistes konfliktides.

Tänapäeval tuntakse selle nimetuse all lepinguid riikide alatise neutraliteedi ja teatud piirkondade neutraliseerimise kohta, mida vaatlesime eespool.¹

Majanduslikest lepingutest on peamised kaubanduslepingud. Kaubanduslepingutega organiseeritakse kaubavahetust riikide vahel ja reguleeritakse väliskaubanduslike tehingutega seotud formaalsusi (sisse- ja väljaveoload, tolliformaalsused, sadamate ja raudteede kasutamine jm.).

Kaubanduslepingud lepingupoolte üldise õigusliku režiimi mõttes rajanevad kas rahvuslikule või enamsoodustatud rahvuse režiimile.

Rahvusliku režiimi alusel kindlustavad mõlemad lepingu pooled teise lepingupoole kodanikele ja juriidilistele isikutele oma territooriumil samad õigused, mida kasutavad antud riigi kodanikud.

Rahvuslik režiim on vahend, mille kaasabil ameerika imperialistid teostavad majanduslikku ekspansiooni teistes maades. Ameerika Ühendriikide poolt Euroopa kodanlikele maa-dele Marshalli plaani raames pealesunnitud kahepoolsed lepingud rajanevad rahvuslikul režiimil.

Esimesel pilgul paistab, nagu oleksid nimetatud lepingud kasulikud mõlemale poolele. Lähemal vaatlemisel aga selgub nende lepingute ühepoolne iseloom. Nende lepingutega avati sõjas kannatanud maade turud Euroopas Ameerika kaupa-

¹ vt. lepinguid Šveitsi, Belgia, Luksemburgi, Austria ja Laose alatise neutraliteedi kohta-I osa, lk. 58; Suessi, Panama kanali ja teatud territooriumide neutraliseerimise kohta-I osa, lk. 133.

dele ja anti võimalus ameerika imperialistide kaubanduslikuks ja tööstuslikuks tegevuseks nendes maades. Ameerika imperialistid engi oma kätte haaranud suure osa maršalliseeritud maade tööstusest ja kaubandusest. Samal ajal ei saanud aga Euroopa maršalliseeritud maad mingisugust kasu nendest lepingutest, sest nende maade kapitalistid ei ole võimalised võistleva Ameerika Ühendriikides sealsete monopolidega ja alustama mingisugust tööstuslikku ja kaubanduslikku tegevust.

Rahvuslik režiim kehtestatakse lepingupoolte kodanikele vastastikkuse põhimõttel, s.t. üks lepingupool kindlustab teise poole kodanikele ja juriidilistele isikutele rahvusliku režiimi vaid siis, kui ka teine seda teeb.

Vastastikkus võib seejuures olla formaalne või materiaalne. Formaalne vastastikkus tähendab seda, et kumbki lepingupool kindlustab teise lepingu poole kodanikele samad õigused, mida kasutavad siseriigi seaduste alusel tema enda kodanikud. Seejuures lepingupoolte kodanikele kindlustatud õigused võivad oma mahult erineda. Materiaalse vastastikkuse puhul kindlustavad lepingu pooled teise lepingu poole kodanikele ka sisuliselt täielikult võrdsed õigused. Praktikas kasutatakse materiaalse vastastikkust väga vähe, sest selle printsiibi elluviimine riikide seadusandluse erinevuste tõttu on väga raske. Seda põhimõtet kasutavad üksikud Ameerika Ühendriikide osariigid välismaalaste pärimisõiguse tunnustamisel nende territooriumil asuvale varale. Nad tunnustavad ainult siis välismaalaste pärimisõigust, kui anud välisriik tunnustab Ameerika kodanike pärimisõigust oma territooriumil materiaalse vastastikkuse põhimõttel. Praktikas viib nimetatud põhimõtte rakendamine USA üksikute osariikide poolt välismaalaste pärimisõiguse mittetunnustamisele ja teenib sellega reaktiivseid eesmärke.

Nõukegude Liit kasutab oma praktikas ainult formaalse vastastikkuse põhimõtet.

Enamseedustatud rahvuse režiim tähendab seda, et lepingu pooled laiendavad teise lepingu poole kodanikele ja juriidilistele isikutele oma territooriumil suuremad soodustused kau-

banduslikuks ja tööstuslikuks tegevuseks, kui on antud mõne kolmanda riigi kodanikele.

Nõukogude Liidu kaubalepingud sõlmitakse tavaliselt enamsoodustatud rahvuse režiimi alusel (näit. leping Tšehhoslovakkia 1947.a., Bulgaariaga 1948.a. jt.).

Enamsoodustatud rahvuse režiimi juures tuntakse veel preferentsiaalsüsteemi. Selle all mõeldakse süsteemi, kus enamsoodustatud rahvuse režiimi alusel ei laiene teise lepingu poolele kodanikele ja juriidilistele isikutele soodustused, mis on antud ühe lepingu poole pealt mõnede kolmandatele riikidele, kellega tal on eriti tihedad majanduslikud suhted.

Näiteks Suurbritannia poelt dominioonidele antud soodustused ei laiene teisele lepingu poolele enamsoodustatud rahvuse režiimi alusel. Nõukogude Liidu poelt neile riikidele antud soodustused, kes teda tunnustasid enne 1924.a., ei laienenud teistele lepingu poolele enamsoodustatud rahvuse režiimi alusel.

Lepingutega õiguslikuks abiks tunnustavad lepingu pooled teise lepingu poole tsiviilkohtute otsuseid, kindlustavad nende sundtäitmise oma territooriumil, reguleerivad kohtudekumentide kätteandmist protsessiosalistele ja tunnistajatele ning teisi kohtulikke teiminguid.

Nõukogude Liit on sõlminud lepingud õiguslikuks abiks rahvademokraatiamaadega.¹

§ 4. Rahvusvaheliste lepingute sõlmimise kord.

Rahvusvaheliste lepingute sõlmimise õigus on üheks peamiseks rahvusvahelise õiguse subjekti tunnuseks. Ainult rahvusvahelise õiguse subjektid võivad sõlmida rahvusvahelisi lepinguid, saada nende alusel õigusi ja võtta endale kohus-

¹ Договоры об оказании правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам, заключенные Советским Союзом в 1957-1958 гг., Москва 1959.

tusi. Kuna, nagu eespool nägime, täieõiguslikuks rahvusvahelise õiguse subjektiks on vaid suveräänne riik, siis kuulub rahvusvaheliste lepingute sõlmimise õigus põhiliselt suveräänsetele riikidele. Piiratud suveräänsusega riigid (protektoraadid, sõltuvad riigid) võivad sõlmida rahvusvahelisi lepinguid ainult nendes küsimustes, millistes neile on jätud õigus suhtlemiseks teiste riikidega. Kolooniad sõlmivad rahvusvahelisi lepinguid emamaa loal. Liiduriikides reguleerivad osariikide õigusi rahvusvaheliste lepingute sõlmimiseks konstitutsioonid.

Kodanlikes liiduriikides kuulub rahvusvaheliste lepingute sõlmimise õigus ainult liidule. Osariikidel ei ole õigust vahetuks rahvusvaheliseks suhtlemiseks ja lepingute sõlmimiseks välisriikidega.

NSV Liidu Konstitutsiooni alusel (art.14, 18^a) võivad rahvusvahelisi lepinguid sõlmida nii Nõukogude Liit kui ka liiduvabariigid.

Rahvusvahelised organisatsioonid võivad sõlmida rahvusvahelisi lepinguid põhikirjadega neile antud kompetentsi pii-rides.

Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja (art.43) alusel võib Julgeolekunõukogu sõlmida kokkuleppeid riikidega teatud relvastatud jõudude kontingentide tema käsutusse andmiseks relvastatud sanktsioonide teostamiseks agressorite vastu.

Riigorganite loetelu, kellel on õigus sõlmida rahvusvahelisi lepinguid, määrab tavaliselt kindlaks konstitutsioon. Üldreeglina sõlmib rahvusvahelisi lepinguid, mis vajavad hiljem ratifitseerimist, riigipea; rahvusvahelisi kokkuleppeid, mis ei vaja hilisemat ratifitseerimist - peaminister.

NSV Liidu Konstitutsiooni alusel (art.14) kuulub Liidu kompetentsi tema kõrgemate riigivõimu- ja valitsemisorganite näol teiste ülesannete hulgas ka rahvusvaheliste lepingute sõlmimine. Ka meil kehtib põhimõte, et hilisemat ratifitseerimist nõudvad lepingud sõlmib NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium, lepingud aga, mis ei vaja hilisemat ratifitseerimist -

Ministrite Nõukogu.

Praktikas rahvusvaheliste lepingute sõlmimiseks volitatud organid sõlmivad väga harva ise lepinguid. Tavaliselt sõlmitakse lepingud selleks volitatud isikute poolt. Volituskirjad lepingute sõlmimiseks antakse välja vastavalt kas riigipea või peaministri poolt.

Rahvusvaheliste lepingute sõlmimiseks kokkukutsutud riikide esindajate nõupidamistel - kongressidel, konverentsidel toimub eelnev esindajate volituste kontrollimine. Kahepoolsete lepingute sõlmimisel kontrollivad esindajad vastastikku teise lepingupoole esindaja volitusi. Suurema osavõtjate arvuga mitmepoolsete lepingute sõlmimisel moodustatakse eriline mandaatkomisjon esindajate volituste kontrollimiseks. Lepingut saab sõlmida ainult see riigi esindaja, kellel on vastav volitus. Ilma vastava volituseta või volituses mitteettenähtud lepingu sõlmimine on kehtetu.

Taoliste juhtude vältimiseks fikseeritakse rahvusvahelise lepingu sissejuhatavas osas (preambulas) esindajate volituste kontrollimise fakt ja ka see asjaolu, et esitatud volitused on leitud "vajalikus vormis" ja "täiesti korras" olevat antud lepingu sõlmimiseks.

Riikide esindajate nõupidamised rahvusvaheliste lepingute sõlmimiseks kutsuvad kokku kas mõni riik või rahvusvaheline organisatsioon. Näiteks 1958.a. Genfi konverents konventsioonide sõlmimiseks mere õigusliku režiimi kohta kutsuti kokku ÜRO poolt.

Rahvusvaheline õigus ei näe ette mingit kohustuslikku lepingute välist vormi. Lepingud võivad olla kas suulised või kirjalikud. Praktikas tuntakse suulisi lepinguid dženitelmenliku kokkuleppe nimetuse all. Suuliseks lepinguks oli näiteks 1936.a. NSV Liidu ja Mongoolia vahel sõlmitud vastastikuse abistamise leping. Tavaliselt koostatakse lepingud siiski kirjalikus vormis.

Lepingu tekst jaguneb kolme ossa: sissejuhatus, sisu ja lõppartiklid. Sissejuhatuses loetletakse lepingu sõlmimise eesmärgid, osavõtavad riigid, nende volinikud, volitus-

te kontrollimise fakt ning selle tulemus. Lepingu sisus määratakse kindlaks lepingust pooltele tulenevad õigused ja kohustused. Lõppartiklites määratakse kindlaks lepingu jõustumise tingimused, kehtivuse tähtaeg, lepingu prolongeerimise ja denonsseerimise kord.

Pärast lepingu teksti koostamist riikide esindajate poolt järgneb sellele allakirjutamine. Üksikutel juhtudel toimub enne lepingu lõplikku allakirjutamist selle esialgne allakirjutamine, mida nimetatakse parafeerimiseks. Parafeerimise juures varustavad riikide esindajad teksti ainult oma initsiaalidega. Parafeerimine tähendab seda, et lepingu tekst on lõplikul kujul esindajate poolt välja töötatud, kuid mõnel esindajal puudub volitus sellele allakirjutamiseks antud kujul.

25. juulil 1963.a. parafeerisid NSV Liidu, USA ja Suurbritannia esindajad Moskvas lepingu tuumaplahvatuste keelustamiseks atmosfääris, kosmilises ruumis ja vee all. Lepingu-
le kirjutati alla Moskvas 5.augustil 1963.a.

Lepingu allakirjutamisel jälgitakse nn. alternaadi põhimõtet, mis peab kindlustama kõigile lepingust osavõtvaile riikidele võrdse austuse ja näitama lepingupoolte võrdsust.

Kahepoolsele lepingule allakirjutamisel antakse allkirjad kas teksti all paremal ja vasemal äärel või siis paremal äärel teineteise all.

Alternaadi põhimõtte kahepoolse lepingu allakirjutamisel seisab selles, et sellele lepingu eksemplarile, mis jääb antud riiki, kirjutab riigi esindaja alla esimesele kohale (kas vasakul äärel või teksti all esimesena paremal äärel). Lepingu eksemplarile, mis läheb teise riiki, kirjutab ta alla teisena (kas paremal äärel või teisena paremal äärel).

Mitmepoolsete lepingute allakirjutamine toimub riikide esindajate poolt riikide tähestikulises järjekorras, kusjuures reeglina kasutatakse ladina tähestikku.

Lepingu allakirjutamisel on suur õiguslik tähtsus. See näitab, et lepingu tekst on lõplikult heaks kiidetud osavõtivate riikide poolt ja kui lepingus ei ole ette nähtud

teist põhimõtet, jõustub leping allakirjutamisega.

Lepingu põhitekstile võidakse juurde lisada mitmesugused lisad, mis tõlgendavad lepingu mõningaid artikleid või lepingus kasutatud termineid, täpsustavad lepingu teksti (näit. kaardid, skeemid, kaupade loetelud jm.).

Riikide esindajad ei kirjuta tavaliselt alla lepingu lisadele, kuid lisad loetakse lepingu lahutamatuks osaks ja nad on pooltele samuti kohustuslikud nagu põhileping.

Lepingula võidakse juurde lisada ka üksikute osavõtivate riikide esindajate avaldused ja noodid lepingu üksikute põhimõtete või artiklite kohta, milles selgitatakse vastava riigi seisukohta antud lepingu põhimõtete või artiklite kohta.

Lepingule allakirjutamisel võivad riigid teha reservatsioonid, millega nad vabastavad ennasõ mõnede lepingu artiklite täitmisest.¹

Reservatsioonide tegemine kuulub riigi suveräänsete õiguste hulka. Kuid igal lepingust osavõtval riigil on õigus mitte tunnustada teiste riikide poolt tehtud reservatsioonid. Kui riigid ei vaidle reservatsiooni vastu, loetakse leping kehtivaks nende vahel välja arvatud vaid artiklid, mille kohta mõni riik tegi reservatsiooni. Kui riik vaidleb tehtud reservatsiooni vastu, peab ta ka otsustama küsimuse, kas ta loeb lepingu teised artiklid kehtivaks enda suhtes reservatsioonid teinud riigiga või loeb ta lepingu viimati nimetatud riigiga üldse kehtetuks.

Praktikas püüavad imperialistlikud riigid piirata reservatsioonide tegemise võimalust ja sellega ühes lepingust eemalejäämise ähvardusega sundida teistele riikidele peale kapitalistlike riikide poolt mehaanilise häälteenamusega lepingusse lülitatud reaktsoonilisi sätteid.

Nende seisukohalt võidakse teha reservatsioonid mitme poolsetes lepingutes ainult kõigi lepingust osavõtivate riikide nõusolekul. Nimetatud seisukohta püüdis teistele riikidele

¹ В.Н. Дурденевский, К вопросу об оговорках в международных договорах, "Советское государство и право" 1956, № 4.

kidele peale sundida ka RÖK, kuid Nõukogude juristi vastuseis misel see katse ebaõnnestus. RÖK'irahvusvaheliste lepingute kohta koostatud konventsiooni projektis öeldakse, et riigid võivad teha reservatsioonid lepingule allakirjutamisel, ratifitseerimisel ja lepinguga ühinemisel, kui lepingus endas ei ole ette nähtud teist seisukohta. Ainult nende mitmepoolsete lepingute suhtes, millest võtab osa väike grupp riike, on projektis ette nähtud, et kui lepingus ei ole väljendatud teist seisukohta, võidakse reservatsioon teha ainult kõigi teiste lepingust osavõtjate riikide nõuselekul. Seejuures on öeldud, et reservatsioonid üldse peavad vastama lepingu sisule ja eesmärkidele.¹

Nõukogude Liit vabastas ennast rahvusvahelistes lepingutes tehtud reservatsioonidega lepingust tulenevate vaidluste lahendamisel kohustuslikust Rahvusvahelise Kohtu jurisdiktsioonist.

Rahvusvaheliste lepingute koostamiseks ei ole tänapäeval mingi kohustuslikku keelt. Lepingust osavõtjad riigid ise otsustavad, millises keeles leping koostatakse.

Keskajal oli üldtunnustatud rahvusvahelise suhtlemise keeleks ladina keel. Ladina keeles on näiteks koostatud Vestfaali rahuleping. Alates XVIII sajandist muutus rahvusvahelise suhtlemise keeleks prantsuse keel, mille tõttu XVIII ja XIX sajandil sõlmitud mitmekülgsed lepingud on koostatud prantsuse keeles.

1919.a. Pariisi rahukonverentsil tõusis prantsuse keele kõrval teiseks ametlikuks keeleks inglise keel. Pariisi süsteemi rahulepingud (1919-1921) on koostatud nii prantsuse kui ka inglise keeles.

Nõukogude Liidu astumisega rahvusvahelisele areenile muutus rahvusvahelise suhtlemise keeleks ka vene keel. Pariisi 1946.a. rahukonverentsil olid ametlikeks keelteks vene, inglise ja prantsuse keel ja 1948.a. Doonau konverentsil vene

¹ Г.И.Тункин, Б.Н.Нечаев, Право договора на XIV сессии Комиссии Международного права ООН, "Советское государство и право" 1963, № 4, lk. 102.

ja prantsuse keel.

Lepingu koostamisel mitmes keeles märgitakse lepingu tekstis, millises keeles koostatud tekst on autentne.

Rahvusvaheliste lepingute koostamisel tahavad imperiaalistlikud suurriigid tavaliselt teistele lepingupooltele peale sundida oma keelt.

Nõukogude Liit tunnustab oma rahvusvahelises praktikas lepingust osavõtvate maade keelte võrdõiguslikkust. Nõukogude Liidu poolt sõlmitud kahepoolsed lepingud koostatakse tavaliselt mõlema lepingust osavõtva riigi keeles ja mõlemas keeles koostatud tekstid on autentsed.

§ 5. Rahvusvaheliste lepingute jõustumine.

Rahvusvahelistest lepingutest pooltele tulenevad õigused ja neile pandud kohustused tekivad lepingu jõustumisel. Seepärast on ka lepingu jõustumise momendil suur õiguslik tähtsus. Kuni jõustumiseni ei teki pooltele veel konkreetseid õigusi ega kohustusi ja nad ei saa tarvitusele võtta mingeid abinõusid oma lepingust tulenevate õiguste kaitseks.

Jõustumise moment määratakse kindlaks lepingus endas. Selleks momendiks võib olla: 1) allakirjutamine, 2) ratifitseerimiskirjade vahetamine ja 3) mingi muu lepingus kindlaksmääratud tähtaeg.

Allakirjutamisega jõustuvad tavaliselt need kokkulepped, mis ei vaja hilisemat ratifitseerimist kõrgema riigivõimuorgani poolt.

Näiteks jõustus allakirjutamisega Nõukogude Liidu ja Mongoolia Rahvavabariigi vahel 12.märtsil 1936.a. sõlmitud protokoll vastastikusest abistamisest.

Kuid ka üksikud lepingud, mis küll vajavad hilisemat ratifitseerimist, jõustuvad allakirjutamisega, nagu näiteks 1948.a. Bulgaaria ja Rumeeniaga sõlmitud sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingud. Bulgaariaga 18.märtsil 1948.a. sõlmitud lepingus on öeldud: "Käesolev leping jõus-

tub tema allakirjutamisega ja kuulub ratifitseerimisele või malikult lühema aja jooksul".

Kõige tavalisemaks rahvusvaheliste lepingute jõustumise viisiks on ratifitseerimiskirjade vahetamine. Ratifitseerimiskirjade vahetamisega jõustus näiteks 14. mail 1955.a. Varssavis NSV Liidu ja Euroopa rahvademokraatiamaade vahel sõlmitud sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise leping. Lepingus on öeldud: "Leping jõustub sel päeval, kui antakse hoiule viimane ratifitseerimiskiri" (art.10). Lepingus kindlaksmääratud tähtajal jõustus näiteks Nõukogude Liidu ja Ungari Rahvavabariigi vahel 24.augustil 1957.a. sõlmitud konsulaarkonventsioon. Selles on öeldud, et konventsioon kuulub ratifitseerimisele ja jõustub 30.päeval pärast ratifitseerimiskirjade vahetamist.

Ratifitseerimine. Nagu nimetatud, jõustub suurem osa rahvusvahelisi lepinguid ratifitseerimiskirjade vahetamisega. Ratifitseerimiseks nimetatakse rahvusvahelise lepingu kinnitamist konstitutsioonis kindlaksmääratud riigilorgani poolt. Rahvusvahelised lepingud ratifitseeritakse riigipea poolt. Paljud kodanlikud konstitutsioonid näevad ette, et teatud rahvusvahelised lepingud enne nende ratifitseerimist riigipea poolt kuuluvad parlamendi poolt kinnitamisele. Näit. Iraani konstitutsiooni alusel lepingud, millega muudetakse riigi piire, antakse kontsessioone, luuakse monopole, tehakse laene, kuuluvad enne ratifitseerimist kinnitamisele medžlise poolt.¹ Ameerika Ühendriikides ratifitseerib president rahvusvahelised lepingud 2/3 senaatorite nõusolekul.

Nõukogude Liidus ratifitseerib Ülenõukogu Presiidium rahvusvahelised lepingud. Ka kollegiaalse riigipeaga rahvademokraatiamaades ratifitseerib rahvusvahelised lepingud rahvuskogu presiidium. Ainuisikulise riigipeaga rahvademokraatiamaades (Tšehhoslovakkia, Vietnam) ratifitseeritakse tema poolt ka rahvusvahelised lepingud. Hiina Rahvavabariigis ratifitseerib vabariigi esimees rahvusvahelised lepingud

¹ vt. Iraani konstitutsioon, art. 22-25.

pärast nende heakskiitmist Üleliinalse Rahvaesindajate Koja Alalise Komitee poolt.

Ratifikatsioonile kuulub leping tervikuna ühes tema lisadega. Lepingu ratifikatsioon osade kaupa on lubamatu. Ratifikatsioonil on lubatud teha reservatsioonid, millega ratifikatsiooniv riik ei tunnusta teatud lepingu artikleid.

Ratifikatsioonide institutid pärinevad feodalismi perioodist, mil välismaal läbirääkimisi pidavad riigi esindajad ei saanud pidevalt suhelda riigipeaga ja saada täiendavaid instruktsioone läbirääkimisteks.

Nimetatud asjaolu tegigi vajalikuks lepingu hilisema kindlaksmääramise riigipea poolt, enne kui ta muutus kohustuslikuks riigile. Kuigi kaasajal välismaal läbirääkimisi pidavad riikide esindajad võivad pidevalt suhelda koduriigiga ja informeerida valitsust läbirääkimiste käigust, ei muuda taoline olukord ratifikatsioonide instituti tarbetuks. Ka nüüd on vajalik peale lepingu sõlmimist tema igakülgne põhjalik tundmaõppimine, et vältida riigile temast tuleneda võivaid igasuguseid kahjulikke tagajärgi.

Lepingu ratifikatsioonide või sellest loobumine kuulub riigi suveräänsete õiguste hulka, mida iga riik on õigustatud otsustama kooskõlas oma huvidega. Ratifikatsioonist loobumist ei loeta rahvusvahelises praktikas õigusvastaseks või mõne teise riigi suhtes vaenulikuks aktiks. Praktikas esineb sagedasti juhte, kus riigid loobuvad sõlmitud lepingute ratifikatsioonist. Näiteks ei ratifikatsiooninud Ameerika Ühendriigid 1919. a. Saksamaaga sõlmitud Versailles' rahulepingut. Nõukogude Liit ei ratifikatsiooninud 1923. a. Lausanne'i konventsiooni Musta mere väinade õigusliku režiimi kohta ja 1958. a. Genfi sõlmitud konventsiooni ulgumere elavressursside kaitse kohta.

Siiski võib riikide poolt teatud lepingute ratifikatsioonist või sellest hoidumisest teha järeldusi nende riikide välispoliitika kohta. Näiteks asjaolu, et Ameerika Ühendriigid ja Jaapan on kangekaelselt keeldunud ratifikatsioonist 1925. a. Genfi protokollide sõjagaaside ja bakterioloogiliste sõjavahendite kasutamise keelamise kohta, näitab nende maade

agreesiivset poliitikat.

Rahvusvaheline õigus ei anna lepingute loetelu, mis kuuluvad ratifitseerimisele. Nimetatud küsimus lahendatakse riikide siseseadusandlusega ja konkreetselt igal üksikjuhul rahvusvahelise lepingu sõlmimisel sellest osavõtvate riikide poolt.

Reeglina kuuluvad ratifitseerimisele poliitilised lepingud, lepingud, mis muudavad riigi territooriumi koosseisu ja panevad riigile peale rahalisi kohustusi.

20. augusti 1938.a. seadus rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimise ja denonsseerimise korra kohta Nõukogude Liidus näeb ette, et ratifitseerimisele kuuluvad: rahulepingud, vastastikuse abistamise lepingud, mittekallaletungi lepingud ja lepingud, mille sõlmimisel pooled lepivad kokku nende järgneva ratifitseerimise kohta.

Ratifitseerimine toimub eriliste ratifitseerimiskirjadega. Ratifitseerimiskiri koosneb kolmest osast: 1) sissejuhatusest, milles ratifitseerimist teostav riigilorgan teatab, et ta tutvus antud lepinguga; 2) põhiosast, milles tuuakse lepingu tekst või pealkiri ja sõlmimise aeg; 3) lõpposast, milles teatatakse ratifitseerimisest ja kinnitatakse, et riik täidab antud lepingut.

Ratifitseerimiskirjale kirjutab alla riigipea ja kaasallkirja annab välisminister. Kahepoolsete lepingute juures väljakujunenud praktika alusel, kui leping sõlmiti ühe lepingupoole pealinnas, toimub ratifitseerimiskirjade vahetus teise lepingupoole pealinnas. Selline praktika peab samuti kindlustama lepingupoolte suveräänsuse ja võrdõiguslikkuse põhimõtet. Nagu nimetatud, jõustub kahepoolne leping ratifitseerimiskirjade vahetamisega.

Mitmekülgsete lepingute puhul määratakse lepinguga riik, kellele antakse hoiule ratifitseerimiskirjad. Seda riiki nimetatakse *d e p o s i t a a r i k s*. Depositaar informeerib lepinguosalisi ratifitseerimiskirjade hoiule andmisest.

Lepingu depositaariks võib olla samaaegselt mitu riiki. 1963.a. Moskvas sõlmitud tuumaplahvatuste osalise keelusta-

mise lepingu depositaarideks on lepingule esialgselt allakirjutanud riigid NSV Liit, USA ja Suurbritannia.

Depositaariks võivad olla ka rahvusvahelised organisatsioonid (näit. ÜRO).

Mitmekülgsete lepingute jõustumine toimub erinevate põhimõtete järgi. Jõustumiseks võidakse nõuda tema ratifitseerimist kõigi lepinguosaliste riikide poolt. Sellisel juhul jõustub leping viimase ratifitseerimiskirja hoiuleandmisega depositaarile. Näiteks nõudis 14. mail 1955. a. Varssavi sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise leping jõustumiseks ratifitseerimist kõigi allakirjutanud riikide poolt. Mitmepoolne leping võib jõustuda ka tema ratifitseerimisega teatud arvu allakirjutanud riikide poolt. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri jõustus tema ratifitseerimisel viie suurriigi ja enamiku teiste allakirjutanud riikide poolt.

Nõukogude Liit on mitmete tähtsate mitmepoolsete lepingute depositaariks (15. mail 1955. a. sõlmitud riiklik leping Austriaga; 10. veebruaril 1947. a. sõlmitud rahuleping Soomega jt.). Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja depositaariks on Ameerika Ühendriigid.

Erinevalt ratifitseerimisest tuntakse veel lepingu kinnitamist - konfirmatsiooni - valitsuse poolt. Kinnitamisele võivad kuuluda valitsuse poolt antud volituste alusel sõlmitud lepingud. Lepingute kinnitamisest valitsuse poolt teatakse teisele lepingupoolle erilise deklaratsiooni või noodiga. Nõukogude Liidu ja Tšehhoslovakkia vahel 17. oktoobril 1957. a. sõlmitud kokkuleppe vastastikuseks üliõpilaste ja aspirantide vahetamiseks on öeldud, et kokkulepe kuulub kinnitamisele vastavalt lepingupoolte siseseadusandluses ettenähtud korrale ja jõustub päeval, mil pooled teatavad nootidega kokkuleppe kinnitamisest.

Lepingute registreerimine. ÜRO põhikirja alusel (art. 102) kuuluvad kõik organisatsiooni liikmete poolt sõlmitud lepingud registreerimisele ÜRO sekretariaadis. Lepingud registreeritakse pärast nende jõustumist osavõtvate riikide poolt. Sekretariaat avaldab registreeritud rahvusvahelised

lepingud erilistes lepingute kogudes (Treaty Series). Registreerimata lepingutele ei või lepingust osavõtvad riigid viidata ÜRO organites. 11. detsembril 1946.a. kinnitas ÜRO Peaassamblee üksikasjalikud reeglid rahvusvaheliste lepingute registreerimiseks. *Peab olema rõhutada, et lepingud antakse avalikult*

Lepinguga ühinemine. Rahvusvahelised lepingud jaotatakse lahtisteks ja suletud lepinguteks. Lahtiste lepingutega võivad ühineda kõik riigid, kes selleks soovi avaldavad. Suletud lepingute puhul ei ole kolmandatele riikidele antud võimalust nendega ühinemiseks.

Lahtiseks lepinguks on näiteks 5. augustil 1963.a. Moskvas sõlmitud leping tuumaplahvatuste keelustamiseks atmosfääris, kosmilises ruumis ja vee all. Selles on öeldud: "Käesolevale lepingule võivad alla kirjutada kõik riigid" (art.3. p.1) .

Lepingutega ühinemine toimub praktikas kahel viisil. Ühel juhul kirjutab ühinev riik lepingule alla ja muutub sellega ühes ka üheks lepingule allakirjutanud riigiks. Teisel juhul riik avaldab, et ta tunnustab teatud lepingut enda suhtes kehtivaks, kusjuures ei toimu antud riigi poolt vormilist lepingu allakirjutamist.

Tuleb asuda seisukohale, et seoses erineva ühinemisviisiga on ka lepingust osavõtivate riikide õigused erinevad. Nimelt ei ole riikidel, kes küll teatasid, et nad tunnustavad lepingu eeskirjad enda suhtes kehtivaks, kuid ei kirjutanud alla lepingule, õigust osa võtta mitmete lepingu kehtivusega seotud organisatsiooniliste küsimuste otsustamisest (näit. kehtivuse tähtaja pikendamine, revideerimine, tõlgendamine).

Erinevus seisneb siin siiski peamiselt ainult lepinguga ühinemise vormis, mitte aga lepingust osavõtivate riikide õigustes.

Kapitalistlike maade vahel sõlmitud mitmekülgsed lepingud on enamikul juhtudel suletud lepingud. Nendega moodustatakse mitmesuguseid agressiivseid grupeeringuid, mis imperialistlike riikide huvides valmistavad ette sõjalisi avantüüre teiste maade vastu või aitavad kaasa majanduslikuks inter-

ventsiooniks nõrgemates riikides. Niisuguseks suletud riikide rühmituseks on näiteks NATO. Suletud riikide rühmituste loomine tekitab lahkkelisid riikide vahel ja kahjustab heanaaberlikku koostööd.

Sotsialismileeri maade vahel sõlmitud mitmepoolsed lepingud on lahtised lepingud, millega kõik riigid võivad ühineda, kes soovivad täita lepingust tulenevaid kohustusi.

14. mail 1955.a. Varssavis sõlmitud sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingus on öeldud: "Käesolev leping on avatud ühinemiseks teistele riikidele, sõltumata nende ühiskondlikust ja riiklikust korrast, kui nad avaldavad valmisolekut soodustada osavõtuga käesolevast lepingust rahuarmastavate riikide jõupingutuste ühendamisest rahu ja rahvaste julgeoleku kindlustamiseks. Niisugune ühinemine jõustub lepinguosaliste riikide nõusolekul pärast ühinemise dokumendi hoiuleandmist Poola Rahvavabariigi valitsusele" (art.9).

Lahtisteks lepinguteks on ka sotsialismileeri maade vahel moodustatud Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu, Raudteede Koostöö ja Side ning Telegraafi Koostöö Organisatsioon. Selles väljendub veelkordselt sotsialismileeri maade soov arendada heanaaberlikke suhteid kõigi maadega, kes seda soovivad.

Kapitalistlike maade vahel sõlmitud mitmepoolsed lepingud on teinekord ainult näilisel avatud lepingud, samal ajal sisaldades tingimusi, mis teevad teiste riikide ühinemise nendega võimatuks. Näiteks 1923.a. Pariisis sõlmitud konventsioon Doonau õigusliku režiimi kohta lubas ühineda riikidel, kes suudavad tõendada oma küllaldast huvi Doonau alamjooksul. Kuigi näiteks Nõukogude Liidul ja Kreekal olid suurimad laevastikud Mustal merel, mis võtsid osa kaupade veost Doonaul, ei võetud neid vastu Euroopa Doonau komisjoni liikmeks.

Rahvusvahelised lepingud õigustavad ja kohustavad ainult osavõtvaid riike. Ometi võivad rahvusvahelised lepingud avaldada teatud mõju ka kolmandatele riikidele.¹

¹ Н.С.Перетерский, Значение международного договора для третьего государства, "Советское государство и право" 1957, № 4.

ÜRO põhikirjas (art.2, p.6) on öeldud, et Organisatsioon kindlustab, et ka riigid, kes ei ole tema liikmed, tegutsevad vastavalt põhikirja art. 2 p. 1-5 ettenähtud põhimõtetele, kui-võrd see võib osutada vajalikuks rahvusvahelise rahu ja julge-oleku säilitamiseks.

§ 6. Lepingu kehtivuse tähtaeg.

Kehtivuse tähtaja suhtes jagunevad lepingud tähtajata ja teatud tähtajaks sõlmitud lepinguteks.

Tähtajatud on rahulepingud, konventsioonid sõjaõiguse nerimide ja tavade kohta, Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirri.

Tähtajalistes lepingutes võidakse määrata kindlaks nende kehtivus teatud ajaperioodiga (aastates) või teatud eesmärkide saavutamiseiga.

26. mail 1942.a. Nõukogude Liidu ja Suurbritannia vahel sõlmitud liiduleping sõjas hitlerliku Saksamaa vastu ja koostööks ning vastastikuseks abistamiseks pärast sõda oli osalt ebamäärase tähtajaga. Nimelt määrati lepingu esimese osa kehtivus rahu taastamisega antifaašistliku koalitsiooni riikide ja Saksamaa ning tema liitlaste vahel.

Lepingute kehtivuse tähtaeg on poliitilistel lepingutel pikem (10-20 aastat), majanduslikel lepingutel lühem (1-5 aastat).

Kõige pikema kehtivuse tähtajaga on kodanlike riikide vahel sõlmitud lepingud mõnede territooriumiosade rendile andmiseks. Nende tähtajaks on 99 aastat (näit. USA ja Filipiinide vahel märtsis 1947.a. sõlmitud leping sõjabaaside kohta).

Sellise äärmiselt pika rendilepingute tähtaja määramine tähendab tegelikult renditud territooriumi üleminekut rentijale.

Lepingute kehtivuse tähtaega võidakse pikendada. Pikendamise võib toimuda kas spetsiaalse lepingu sõlmimisega või automaatselt lepingus ettenähtud viisil.

Kehtivuse tähtaja lepingulisel teel pikendamise näiteks on 19. septembril 1955.a. NSV Liidu ja Soome vahel 1948.a. sõlmitud sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingu tähtaja pikendamine esialgselt 10 aastalt 20 aastale.

Lepingu kehtivuse tähtaja automaatne pikendamine toimub sel teel, et juhul, kui ükski lepingupooltest teatud aeg enne kehtivuse tähtaja möödumist (6 kuud - 1 aasta) ei teata oma soovist lepingut lõpetada, siis see jääb jõusse järgnevaks perioodiks ja nii edasi kuni üks pooltest teatab soovist lepingu lõpetamiseks.

29. juunil 1931.a. Nõukogude Liidu ja Afganistani vahel sõlmitud neutraliteedi ja vastastikuse mittekaalaleitungi lepingus (art.8) on öeldud: "Käesolev leping on sõlmitud viieks aastaks... Viieaastase tähtaja möödumisel pikeneb käesoleva lepingu kehtivus automaatselt aastast aastasse, kusjuures kummalgi lepinguosalisel on õigus lõpetada lepingu kehtivus, hoitades sellest kuus kuud ette". Antud juhul ei ole lepingu kehtivuse tähtaja automaatne pikenedamine ajaliselt piiratud.

Praktikas tuntakse juhte, kus automaatne kehtivuse tähtaja pikenedamine toimub ainult teatud aja vältel. 14. mail 1955.a. Varssavis sõlmitud sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingus on öeldud: "Käesolev leping jääb jõusse 20 aastaks. Nende lepinguosaliste suhtes, kes üks aasta enne selle tähtaja möödumist ei esita Poola Rahvavabariigi valitsusele avaldust lepingu tühistamise kohta, jääb leping jõusse järgmiseks kümneks aastaks".

§ 7. Lepingute täitmise tagamine.

Seoses sellega, et eksploatatorlikud riigid väga sagedasti loobuvad lepinguliste kohustuste täitmisest, on praktikas välja kujunenud mitmed viisid lepingute täitmise tagamiseks. Nende eesmärgiks on lepingupoolte sundimine kohustuste täitmisele kas materiaalse kahju ähvardusel, tema suveräänsete õiguste piiramisega või ka erilise tegevusega kol-

mandate riikide poolt, kes kindlustavad ühe lepingupoole kohustuste täitmist. Ühiskonna ajaloolise arengu käigus on tuntud mitmeid erinevaid lepingu täitmise tagamise viise, mis on juba läinud ajalukku.

Orjanduslikus ühiskonnas ja isegi feodalismi perioodil kasutati sagedasti lepingute täitmise tagamiseks pantvangide vahetamist. Kui üks lepingupooltest ei täitnud lepingulisi kohustusi, hukati tema poolt teisele lepingupoolele antud pantvangid või müüdi orjadeks. Pantvangideks anti valitseja lähedasi sugulasi või temaga lähedases suhtlemises olevaid valitsevatesse ringkondadesse kuuluvaid alamaid.

Viimaseks praktikas esinenud juhuseks pantvangide vahetamisest oli 1748.a. kahe inglise peeri andmine Prantsusmaale pantvangidena Aacheni lepingu täitmise kindlustamiseks.¹

Laiialdaselt kasutati lepingu täitmise tagamiseks orjanduslikus ühiskonnas ja isegi kapitalismi algperioodil püha vannet. Lepingu mittetäitjatele pidi langema "jumalate viha". Feodalismi perioodil andsid lepingupooled sagedasti vande lepingu täpseks täitmiseks, pannes käe piiblile.

On huvitav märkida, et 1278.aastast e.m.a. mele ajani säilinud lepingu (nimelt Egiptuse vaarao Ramses II ja hetitide kuninga Matušila vahel) tagamiseks kasutati vannet. Lepingus on öeldud: "Kõik hõbeplaadile joonistatud tuhat hetitide jumalat ja jumalannat kohustuvad lepingut täitma tuhandele Egiptuse jumalale ja jumalannale".

Lepingute täitmist püüti kindlustada ka mitmesuguste esemete pandiks andmisega. Lepingurikkuja kaotas tema poolt pandiks antud esemed. Pandiks anti tavaliselt mitmesuguseid väärisesemeid, et võimaliku materiaalse kahjuga kindlustada lepingu täitmist. Praktikast esineb juhte, kus pandiks anti kreoni kalliskivid.

Kõik eespool nimetatud tagamise viisid on kaasajal riikide praktikast kadunud. Võib öelda, et kaasajal kasutatakse

¹ Ф.И.Кожевников, Учебное пособие по международному праву, М. 1947, lk.115.

väga harva erilisi vahendeid lepingu täitmise kindlustamiseks. Lepingute täitmise kindlustamiseks võivad pooled kasutada mitmesuguseid rahvusvahelises õiguses tuntud sunnivahendeid (retorsioon) või kasutada rahvusvaheliste organisatsioonide ja kohtuorganite kaasabi. Rahvusvaheliste organisatsioonide (tänapäeval peamiselt ÜRO) osatähtsuse suurenemisega riikidevaheliste suhete arendamisel on muutunudki ülearuseks lepingute täitmise tagamise viisid.

Tänapäeval kasutatakse peamiselt erilisi abinõusid agressorriikide vastu, et kindlustada nende poolt desarmeerimise ja demilitariseerimise kohustuste täitmist. Nendeks abinõudeks on agressorriikide territooriumi või teatud territooriumi osade ajutine okupeerimine ning nende suveräänsete õiguste piiramine.

Versailles' rahulepingus (art.423) nähti ette garantiina Saksamaa poolt lepingu eeskirjade täitmiseks Reini jõe läänekaldal oleva Saksamaa territooriumi ja sildade ees olevate kindlustuste okupeerimine liitlasriikide poolt 15 aastaks.

Pärast Teist maailmasõda Saksamaale pandud desarmeerimise ja demilitariseerimise kohustuste täitmiseks allutati Saksamaa nelja liitlasriigi (NSV Liit, USA, Inglismaa ja Prantsusmaa) sõjaväelisele kontrollile ja kõrgem võim Saksamaal läks okupatsioonivägede esindajaist moodustatud kontrollnõukogule. Kahjuks ei täitnud lääneriigid endale Potsdami kokkuleppega 2. augustist 1945.a. võetud kohustusi Saksamaa desarmeerimise ja demilitariseerimise osas. Lääneriikide soosimisel taastatud Lääne-Saksamaa militarism on muutunud tänapäeval tõsiseks ohuks Euroopa rahuarmastavate rahvaste julgeolekule.

Tänapäeval kasutatakse lepingu täitmise kindlustamisel veel erilist garantiilepingut. Õiguslikult iseloomult on garantiileping lisalepinguks põhilepingule ja selles nähakse ette kolmandate riikide poolt lepinguliste kohustuste täitmise kindlustamine.

Sisuliselt võidakse garantiilepinguga kindlustada:

1) teatud olukorra säilitamist (status quo)(näiteks Šveitsi

neutraliteedi tagamine Pariisi 1815.a. lepingust osavõtjate poelt); 2) mingi konkreetse kehtumise täitmist (näiteks garanteeris Jaapan 1935.a. Mandžukuo poelt Ida-Miina raudtee eest Nõukogude Liidule võlgnevat summat).

Vormilt võib garantii olla individuaalne või kollektiivne. Individuaalse garantii näiteks on eelteodud Jaapani garantii lepinguliste kohustuste täitmiseks Nõukogude Liidu vastu Mandžukuo poelt.

Kollektiivse garantii puhul kindlustatakse lepinguliste kohustuste täitmine mitmete riikide poolt.

Kollektiivne garantii võib seejuures sisaldada nõude kõigi garanteerijate ühiseks tegutsemiseks. Näiteks garanteerisid suurriigid ühiselt 1867.a. Luksemburgi neutraliteeti. 1935.a. Nõukogude Liidu ja Prantsusmaa poolt Tšehhoslovakkia-ga sõlmitud vastastikuse abistamise lepingus nähti ette, et Nõukogude Liit täidab oma lepingulisi kohustusi Tšehhoslovakkia vastu ainult siis, kui neid täidab ka Prantsusmaa.

Kollektiivse garantii puhul võivad garanteerijad võtta endale kohustuse lepingu eeskirjade täitmise kindlustamiseks, sõltumata sellest, kas teised garanteerijad täidavad neile pandud kohustusi või mitte (näiteks Belgia neutraliteedi garanteerimine suurriikide poelt 1839.a.Londoni lepinguga).

§ 8. Lepingu tõlgendamine.

Lepingu ellurakendamisel võivad tekkida vahel vaidlused nende konkreetsete õiguste ja kohustuste, aga ka teiste lepingu täitmisega seotud tingimuste suhtes. Need vaidlused peab lahendama lepingu tõlgendamine. Tõlgendamise eesmärgiks on poelte tõelise tahte väljaselgitamine.

Tõlgendamiseks kasutatakse mitmesuguseid võtteid. Sage-dasti tõlgendatakse lepingu lisas üksikuid lepingus kasutatud termineid ja mõisteid. Näiteks, 1946.a. konventsioonis vaalapüügi reguleerimiseks tõlgendatakse mitmeid lepingus kasutatud mõisteid: "vaalapüügi emalaev", "vaalapüügilaev", "ranna-

jaam" jt.

Kui lepingus ei ole ette nähtud teist korda, on ainult pooled õigustatud lepingut tõlgendama. Tõlgendamine võib toimuda diplomaatiliste kanalite kaudu või ka selleks eriti nimetatud esindajate läbirääkimistel. Pärast Teist maailmasõda Itaalia, Soome, Bulgaaria, Rumeenia ja Ungariga sõlmitud rahulepingutes nähti ette eriline kord rahulepingust tulenevate vaidluste tõlgendamiseks. Itaaliaga sõlmitud rahulepingus, näiteks, nähti ette eriline lepitusprotseduur lepingu tõlgendamiseks. Soomega sõlmitud rahulepingu alusel (art.34) pidid Nõukogude Liidu ja Suurbritannia diplomaatilised esindajad esindama liitlas- ja ühinenud riike kõigis küsimustes, mis puudutasid lepingu tõlgendamist.

Tõlgendamiseks kasutatakse mitmesuguseid võtteid. Grammatilisel tõlgendamisel lähtutakse sõnade grammatilistest vormidest ja nende tähendusest; süntaktilisel tõlgendamisel - lause ehitusest; ajaloolisel tõlgendamisel arvestatakse poolte tõelise tahte väljaselgitamiseks ajaloolist olukorda, milles leping sõlmiti (näit. lääneriikide nn. omandatud õiguste küsimuse tõlgendamine Belgradis 1948.a. toimunud Doonau konverentsil).

Tõlgendamisel tuleb lähtuda lepingu terviklikkuse põhimõttest, mille alusel üksikud lepingu osad ei tohi teistega vastuolus olla jt.

Tõlgendamiseks võivad pooled pöörduda Rahvusvahelise Kohtu poole. Rahvusvahelise Kohtu põhikirjas (art.36 p."a") on öeldud, et riigid võivad kohtule allutada õiguslikke vaidlusi, mis puudutavad lepingu tõlgendamist. Kohtul on õigus lepingut tõlgendada ainult poolte nõusolekul.

Paljudes mitmekülgsedes lepingutes on ette nähtud kõigi lepingust tulenevate vaidlusküsimuste kohustuslik allutamine Rahvusvahelisele Kohtule (näit. 1958.a. sõlmitud Genfi konventsioonid mere õigusliku režiimi kohta). Vastavalt Rahvusvahelise Kohtu statuudile on kohtu poolt antud tõlgendus kohustuslik ainult pooltele ja ainult konkreetses asjas.

Praktikas on sagedasti tekkinud küsimus ÜRO põhikirja

tõlgendamisest. Imperialistlikud suurriigid on neist sõltu-
vate riikide kaasabil korduvalt pöördunud Rahvusvahelise Koh-
tu poole ÜRO põhikirja tõlgendamiseks. Nad püüavad muuta Rah-
vusvahelise Kehtu poolt antud tõlgendust kohustuslikuks kõi-
gile ÜRO liikmetele.

Selle seisukohaga ei saa nõustuda. Rahvusvahelise Kohtu
poolt antud tõlgendus on ka viimasel juhul ÜRO liikmeile
kohustuslik ainult siis, kui kõik liikmed nõustusid küsimuse
andmisega Rahvusvahelise Kohtu kompetentsi. Kõigil muudel
juhtudel kuulub ÜRO põhikirja tõlgendamine Peaassamblee kom-
petentsi. Peaassamblee võib arvamuse saamiseks pöörduda mit-
mesuguste erialaste organisatsioonide ja ka Rahvusvahelise
Kohtu poole. Nende poolt antud arvamused on soovituseliseks Pea-
assambleele, mida viimane võib arvestada või mitte. Sama-
suguseks soovituseliseks Peaassambleele on ka Rahvusvahelise Koh-
tu arvamus ÜRO põhikirja tõlgendamise kohta.

§ 9. Lepingu kehtivuse lõppemine.

Lepingu kehtivuse lõppemine on otseselt seotud tema
kehtivuse tähtajaga. Tähtajalised lepingud lõpevad tähtaja
möödumisega. Lepingud, mis on sõlmitud teatud kindla konk-
reetse ülesande täitmisega, lõpevad ühes selle täitmisega
(teatud esemete üleandmine jm.).

Muudel juhtudel võivad lepingud lõppeda denonsseerimi-
sega, revideerimisega või annuleerimisega.

Denonsseerimise all mõeldakse lepingu kehtivuse lõpeta-
mist ühe lepingupoole poolt lepingus ettenähtud korras. De-
nonsseerimine on ette nähtud tähtajata lepingutes ja lepin-
gutes, milles on ette nähtud nende kehtivuse automaatne pi-
kenemine.

Denonsseerimise juures on nõutav sellest ametlikult tea-
tamine kahepoolsete lepingute puhul teisele lepingupoolele,
mitmekülgsete lepingute puhul - depositaarile. Tavaliselt
lõpeb lepingu kehtivus kas kuus kuud või üks aasta pärast

vastava avalduse tegemist.

Riigilegan, millele kuulub denonsseerimise õigus, määratakse kindlaks konstitutsioonis. Tavaliselt denonsseerib rahvusvahelisi lepinguid riigipea. Vastavalt NSV Liidu Konstitutsioonile (art. 49, p. "P") ja 20. augustil 1938. a. vastu võetud seadusele rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimise ja denonsseerimise korra kohta, kuulub meil rahvusvaheliste lepingute denonsseerimise õigus NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumile.

Genfi 12. augusti 1949. a. lepingutes sõjaõiguse normide ja tavade kohta on ette nähtud, et denonsseerimisest tuleb teatada kirjalikult Šveitsi valitsusele. Denonsseerimine jõustub ühe aasta möödumisel pärast vastava avalduse tegemist. Denonsseerimine, mis tehti sõjalisest konfliktist osavõtu ajal, jõustub alles peale sõjalise konflikti lõppemist.

NSV Liidu ja Mongoolia Rahvavabariigi vahel 25. augustil 1958. a. sõlmitud konsulaarkonventsioonis on ette nähtud, et konventsiooni kehtivus lõpeb kuue kuu möödumisel päevast, mil üks lepingupool teatab teisele oma soovist lepingut lõpetada.

Revideerimise all mõeldakse varemsõlmitud lepingu asemel uue lepingu sõlmimist. Revideerimise juures võidakse teha lepingu sisus mitmesuguseid vajalikke muudatusi ja täiendusi lepingu poolte poolt. Londonis 1871. a. vastuvõetud deklaratsiooni alusel võidakse lepingut revideerida ainult kõigi temast osavõtvate riikide nõusolekul. Lepingute revideerimine on vajalik selleks, et lülitada lepingust välja juba vananenud, mitte enam aja nõuetele vastavad sätted ja täendada uutega, mis on vajalikud seoses rahvusvahelisel areenil toimunud muudatustega ning teaduse ja tehnika edusammudega.

Näiteks asendati 1936. a. Montreux' konverentsil 1923. a. Lausanne' i konventsioon Musta mere välnade režiimi kohta uue konventsiooniga, milles tehti rida muudatusi ja täiendusi.

Nõukogude Liit tunnustab täielikult sellist rahvusvaheliste lepingute revideerimise võimalust, mis on vajalik rahvusvahelise rahu kindlustamiseks ja riikidevahelise heanaa-

berliku koostõõ arendamiseks. Ta ei tunnusta aga rahvusvaheliste lepingute revideerimist, mille eesmärgiks on imperialistlike riikide agressiivse poliitika soosimine.

Nõukogude Liit vaidleb näiteks otsustavalt vastu imperialistlike suurriikide katsetele ÜRO põhikirja revideerida selleks, et temast välja lülitada suurriikide ühehäälsuse põhimõtet. Suurriikide ühehäälsuse põhimõtte on üheks ÜRO nurgakiviks, mis peab kindlustama tema eduka tegevuse rahvusvahelise rahu kindlustamisel. Selle põhimõtte likvideerimisega antakse imperialistlikele riikidele võimalus Julgeolekunõukogu laiu volitusi kasutada oma agressiivse poliitika elluviimiseks. Seepärast ei saa Nõukogude Liit nõustuda nende ÜRO põhikirja revideerimise katsetega.

Annulleerimise all mõeldakse lepingu kehtivuse lõpetamist ühe lepingupoole poolt viisil, mis ei ole lepingus ette nähtud. Annulleerida võib lepingut tema jõustumise momendist alates või ainult edaspidiseks, tunnustades senise lepingu kehtivuse ajal sooritatud akte. Annulleerimine kuulub sama riigiorani kompetentsi, kes teestab lepingute denonsseerimist.

Rahvusvahelise õiguse stabiilsuse huvides tuleb asuda seisukohale, et riigid võivad annulleerida lepinguid ainult teatud põhjustel. Põhjustena tunnustatakse rahvusvahelises õiguses lepingute süstemaatilist rikkumist teise lepingupoole poolt ja teise lepingupoole kui rahvusvahelise õiguse subjekti kadumist.

Seoses sellega, et Suurbritannia ja Prantsusmaa Lääne-Saksamaa remilitariseerimisega ja tema lülitamisega agressiivsetesse blokkidesse rikkusid 26. mail 1942.a. Nõukogude Liidu ja Suurbritannia ja 10. detsembril 1944.a. Nõukogude Liidu ja Prantsusmaa vahel sõlmitud lepinguid, annulleeris NSV Liidu Ülemnõukogu Presidium oma seadlusega 7. maist 1955.a. nimetatud lepingud.

Tuleb tunnustada ka riikidele pealesunnitud ebavõrdsete lepingute annulleerimise õigust. Koosõlas viimase põhimõttega annulleeris Egiptuse valitsus 15. oktoobril 1951.a. Suur-

britanniaga 1936.a. sõlmitud lepingu ja 1899.a. sõlmitud konventsiooni Sudaani allutamiseks mõlema nimetatud riigi kondomiiniumile.

Üksikud kodanlikud auterid ja poliitikut püüavad liialt laiendada tingimusi, mis annavad pooltele õiguse lepingute annulleerimiseks. Ühe põhjusena toovad nad ka olukordade muutumatuse nõude (rebus sic stantibus). Nad leiavad, et riigil on õigus ka siis lepingut annulleerida, kui olukorrad, millistes leping sõlmiti, on tunduvalt muutunud.

Andes ühele lepingupoolele õiguse suvaliselt hinnata, kas olukorrad, millistes leping sõlmiti, on jäänud muutumatuks või mitte, annaksime reaktsioonilistele elementidele võimaluse igal ajal lepingulistest kohustustest vabanemiseks nimetatud ettekäändel. Sellega võtaksime lepingulistelt kohustustelt nende stabiilsuse. Olukordade muutumine annab pooltele õiguse nõuda lepingute revideerimist kõigi osavõtjate nõusolekul, mitte aga nende ühepoolseks annulleerimiseks.

Тартуский государственный университет
СССР, г. Тарту, ул. Юликооли, 18

А. Уусталь

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

II

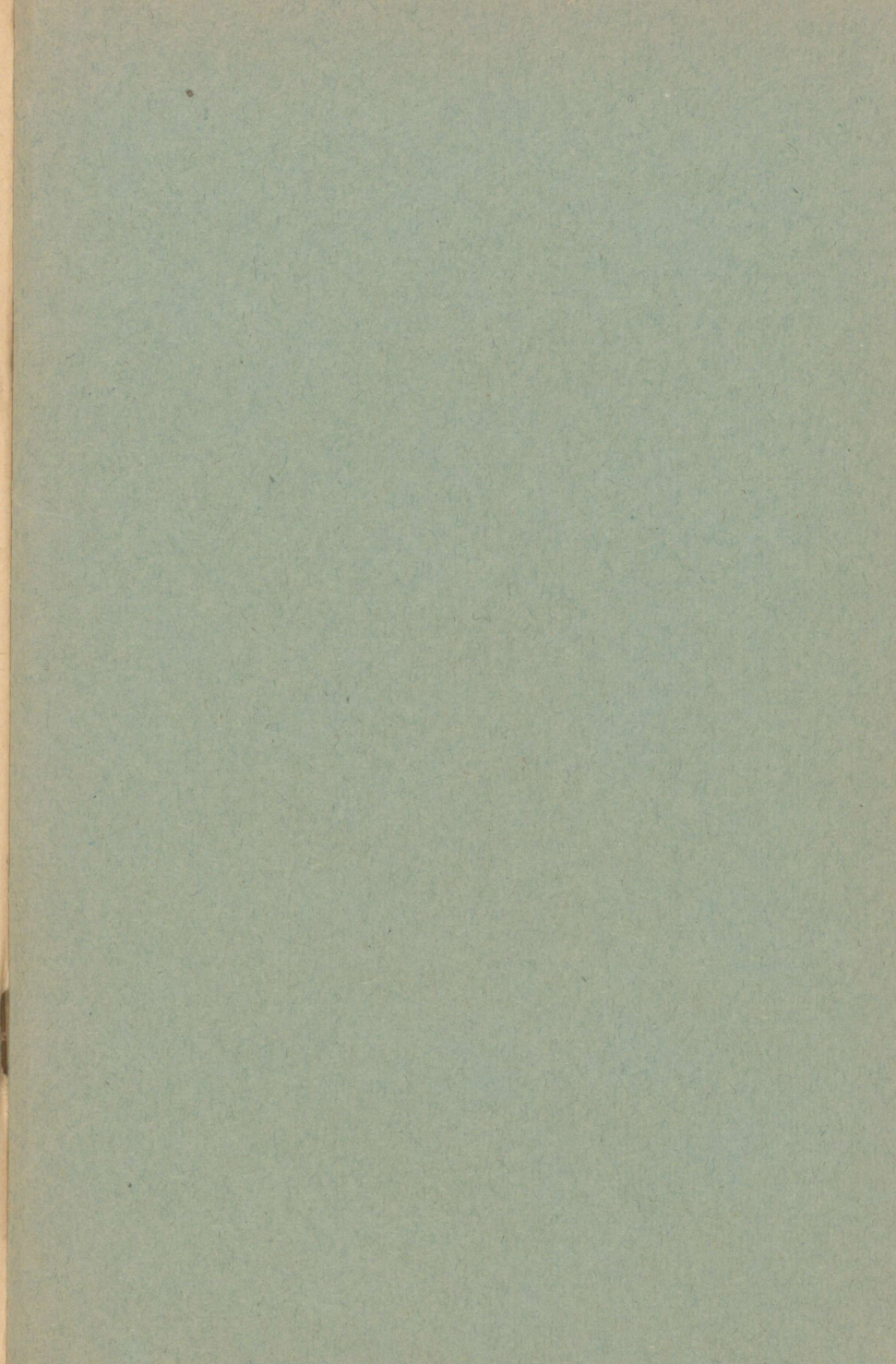
На эстонском языке

Vastutav toimetaja B. Nigol
Korrektor A. Norberg

=====

TRÜ rotaprint 1964. Trükipoognaid 5,3.
Arvestuspoognaid 4,5. MB 00225.
Trükiarv 300. Tell. nr. 1236.

Hind 13 kop.

Hind 13 kop.

A

25 206

191 268

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00404672 0